

Олександр Іщук

Кандидат історичних наук, завідувач відділу історії України періоду 1917-1991 рр. Національного музею історії України, науковий співробітник Центру досліджень визвольного руху

Наталія Ніколаєва

Кандидатка історичних наук, наукова співробітниця історичного факультету Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка

У статті проаналізовано створення оперативної підбірки КГБ УРСР «Єзуїт». У ній було систематизовано інформацію про дії оперативників КГБ УРСР щодо провідника УГКЦ Василя Величковського у 1968—1973 рр. Особливу увагу приділено аналізу методів і заходів КГБ УРСР, спрямованих як проти вірних УГКЦ, так і особисто проти В. Величковського. У статті вводиться до наукового обігу чимало раніше невідомих архівних документів і матеріалів.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, КГБ УРСР, Василь Величковський, політичні репресії.

Oleksandr Ishchuk, Natalia Nikolaieva

Operative Case «Jesuit»: Life and Activity of Vasyl Velychkovskyi in the Light of the Documents from KGB UkSSR Archives

Life and activity of Vasyl Velychkovskyi are analyzed in this article. Special attention is devoted to his activity within the Ukrainian Greek-Catholic

church during 1968-1973. The authors analyzed materials from operative case KGB UkSSR «Jesuit» on why and how Velychkovskyi had been repressed by NKVD-KGB UkSSR. Many archival documents are being introduced for the first time in this article.

Key words: Ukrainian Greek-Catholic church, KGB UkSSR, Vasyi Velychkovskyi, political repressions.

ОПЕРАТИВНА ПІДБІРКА «ЄЗУЇТ»: ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ ВЕЛИЧКОВСЬКОГО В СВІТЛІ ДОКУМЕНТІВ КГБ УРСР

Однією з тем історії України ХХ століття, яка потребує додаткового вивчення, є діяльність Української греко-католицької Церкви (УГКЦ) та боротьба з нею радянської влади у 1944—1991 рр.

Особливо повчальною і навіть унікальною не лише для української, а й для світової історії, є історія підпільної (катакомбної) УГКЦ, яка зуміла вистояти в радянський період, щоб відродитися вже в незалежній Україні. На нашу думку, матеріали колишнього КГБ УРСР потребують уважного вивчення та оприлюднення, щоб українська громадськість дізналася правду про маловідомі сторінки вітчизняної історії, в т.ч. і про методи роботи радянських спецслужб проти УГКЦ. Для історії українського визвольного руху ці дослідження мають особливе значення, бо немало вірних УГКЦ підтримували діяльність ОУН і УПА, а згодом дисидентів.

Про історію підпільної УГКЦ після 1946 р. написано вже чимало статей та книг, причому як вірними цієї Церкви, так і публіцистами та професійними істориками. Серед них варто згадати праці Андрія Васьківа¹, Василя Марчука², Зиновія Федунківа³,

¹ *Васьків А. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919—1939): Дис. канд. іст. наук: 09.00.11 / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка — Львів, 1997. — 210 арк.*

² *Марчук В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст.: Автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича — Чернівці, 2004. — 35 с.; Марчук В. Українська Греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст.: Дис. д-ра іст. наук: 07.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника — Івано-Франківськ, 2004. — 444 арк.*

СОВЕТСКОЕ СЕКУРЕТО

Комитет государственной безопасности
при Совете Министров УССР

5 Управление
4 отдел

ОПЕРАТИВНАЯ ПОДБОРКА
"Иезуит"

Дата направления	Название, фамилия (имя отчество) лица КГБ или наименование подразделения	Информационный номер документа
5-11-72	В. ВЕЛИЧОВСКИЙ	521

В ТОМЪЕ
ТОМ № 1

Начата 3-го XI 1972 г.
Окончена 11-го VII 1973 г.

Арх. № Гом архив 33

Арх. № **C-9113**

~~49777~~ C-9113

Обкладинка оперативної підбірки КГБ УССР «Єзуїт» на В. Величовського.
(ГДА СБУ. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33)

Івана Шевціва⁴, Оксани Волинець⁵, Олега Гриніва⁶, Наталії Сердюк⁷, Василя Ленцика⁸, Володимира Пащенко⁹ та багатьох інших дослідників.

Питання репресій проти УГКЦ в СРСР у 1945—1989 рр. неодноразово обговорювалося на наукових конференціях, презентаціях, інших публічних заходах. Наприклад, у 2002 р. в центрі українознавства КНУ імені Тараса Шевченка відбулась наукова конференція, присвячена постаті Йосипа Сліпого та його ролі у житті УГКЦ¹⁰.

Постійно відкриваються невідомі раніше матеріали про переслідування греко-католиків в СРСР. Зокрема, у 2005 р. під керівництвом д.і.н. Володимира Сергійчука було підготовлено збірник

³ Федунків З. *Галицький релігійний центр: проблеми і факти / Українська греко-католицька церква; Івано-Франківська теологічна академія. — Івано-Франківськ : Вид-во «Нова Зоря», 2001. — 288 с.*

⁴ Шевців І. *Статті, доповіді, промови і т.п. на тему: Церква, Поєднання Церков, Патріархат, Українська Католицька чи Греко-Католицька Церква? Українська Католицька Церква в Австралії і т.п. (Причинок до Ювілею 400-ліття Берестейської Унії): Збірник. — Львів: Свічадо, 1996. — 250 с.*

⁵ Волинець О. *Функціонування української греко-католицької церкви в контексті державно-церковних відносин: Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. — К., 2003. — 20 с.; Волинець О. Функціонування української греко-католицької церкви в контексті державно-церковних відносин: Дис. канд. філос. наук: 09.00.11 / Національний ун-т «Львівська політехніка». — Львів, 2003. — 210 арк.*

⁶ Гринів О. *Національно-духовне відродження. Історія і сучасні проблеми: Лекції для священників Української Греко-Католицької Церкви. — Львів: «Місіонер», 1995. — 223 с.; Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог. — Львів: Місіонер, 1994. — 159 с.*

⁷ Сердюк Н. *Репресії радянських органів державної безпеки щодо української греко-католицької церкви в 1944—1949 рр.: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка — Київ, 2006. — 22 с.; Сердюк Н. Репресії радянських органів державної безпеки щодо української греко-католицької церкви в 1944-1949 рр.: Дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка — К., 2006. — 190 арк.*

⁸ Ленцик В. *Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий / Наукове товариство ім. Шевченка. — Львів: Свічадо, 2001. — 608 с.*

⁹ Пащенко В. *Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів. — Полтава: б. в., 2002. — 615 с.*

¹⁰ Патріарх Йосиф Сліпий як визначний український ієрарх, науковець та патріот: Матеріали Міжнарод. наук. конф. (20 вересня 2002 р., м. Київ) / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства; Патріархія Української Греко-Католицької Церкви. — Київ: Українська Видавнича Спілка, 2003. — 176 с.

В. Величковський у Києві. Фото зроблені співробітниками КГБ УРСР 11 серпня 1963 р.

документів про стеження НКВД-НКГБ за Андреем Шептицьким у 1939—1941 рр. та у 1944 р.¹¹. У 2006 р. були опубліковані документи радянських спецслужб про ліквідацію УГКЦ в 1944—1946 рр.¹², а у 2011 р. — збірник матеріалів про переслідування чекістами митрополита Й. Сліпого¹³.

Зважаючи на наявність значної кількості історичних досліджень, можна вважати ключові моменти історії УГКЦ в ХХ столітті дослідженими. Варто зазначити, що особлива увага дослідників була прикута до постатей керівників Церкви, а найбільше — до

¹¹ Митрополит Андрей Шептицький в документах радянських органів державної безпеки / упор. С. Кокін, Н. Сердюк, С. Сердюк. Вступна ст. і заг. ред. В. Сергійчука. — Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. — 480 с.

¹² Ліквідація УГКЦ (1939—1946). Документи радянських органів державної безпеки / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Центр українознавства; Інститут історії НАН України; Відділ по розробці архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ; Державний архів служби безпеки України; заг. ред., упоряд. В. Сергійчука. — Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. — Т. 1. — 920 с.; Т. 2. — 804 с.

¹³ Патріарх Йосиф Сліпий в документах радянських органів державної безпеки, 1939—1987 / за заг. ред. В. Сергійчука. — К., 2012. — Т. 1. — 656 с.; Т. 2. — 480 с.

А. Шептицького та Й. Сліпого. Практично в усіх зазначених працях згадується про життя та діяльність Василя Величковського, який керував підпільною УГКЦ після висилки Йосипа Сліпого за кордоном від 1963 до 1972 р., коли його самого у зв'язку з виїздом з СРСР замінив Володимир Стернюк.

Проте, незважаючи на велику кількість публікацій про УГКЦ, в архівах України зберігається ще чимало неопублікованих документів, які проливають світло на окремі «білі плями» в її історії. Однією з таких «білих плям» є питання про методи діяльності КГБ УРСР проти підпільної УГКЦ та її керівників у 1946—1989 рр.

Актуальність та новизна нашого дослідження полягають в тому, що в ньому вперше до наукового обігу вводяться документи КГБ УРСР та УКГБ по Львівській області, які нині зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБ України) про переслідування Василя Величковського. Основні матеріали сконцентровані у справі (оперативній підбірці) «Єзуїт», яка провадилась у 1968-1973 рр. 4-м (церковним) відділом 5 управління КГБ УРСР. Підбірка містить також документи і про більш ранні періоди життя В. Величковського. Вони докладно висвітлюють оперативну розробку та провокативні заходи радянських спецслужб проти керівника підпільної УГКЦ і вірних. Саме за допомогою даних спецслужб можна побачити, як радянський режим намагався обмежувати права вірних, однак при цьому з усіх сил старався зберегти демократичне обличчя в світі. Справа «Єзуїт» є складовою частиною багатотомної агентурної справи НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ проти УГКЦ під кодовою назвою «Рифи» (С-9113), яка провадилась з 1939 р.

Найбільше вцілілі документи висвітлюють події 1969—1973 рр., тобто після другого арешту В. Величковського. В них є інформація про суд над ним, про відбуття покарання в тюрмі, про спроби завербувати його у якості агента, про обставини його виїзду в Югославію, Італію, а згодом — в Канаду.

Василь Величковський походив з давнього священичого роду. Він народився 1 червня 1903 р. у м. Станиславові (нині — Івано-Франківськ) в родині о. Володимира Величковського та Анни Теодорович. У 1913—1914 рр. навчався в Інституті св. Йосафата (Малій семінарії) при монастирі ЧСВВ в Бучачі, де закінчив 1-ий

гімназійний клас. У 1917—1918 рр. навчався в 5-му гімназійному класі в м. Городенка на Станиславщині.

У 1918 р. він вступив до Українських Січових Стрільців, закінчив школи зв'язку та підстаршин, працював при канцелярії Коша УСС в Станіславові. У 1919 р. був заарештований поляками в м. Старокостянтинові, потім інтернований до Золочівського табору військовополонених. До 1920 р. переховувався від можливого повторного арешту.

Розподіл більшої частини українських земель між Польщею та СРСР було закріплено у Ризькому мирному договорі 1921 р. У 1923 р. стало зрозумілим, що західноукраїнські землі будуть включені до складу Польщі. Ці події вплинули на те, що В. Величковський повернувся до праці на благо Церкви. У 1920 р. він закінчив екстерном Станиславівську гімназію, а у 1920—1924 рр. навчався у Львівській духовній семінарії. У 1922 (або 1923) р. отримав дияконські свячення від митрополита Андрея Шептицького у Львові. У 1924 р. вступив до монастиря Чину Найсвятішого Ізбавителя (ЧНІ) у Львові, у монастирі продовжував вивчати теологію. У 1924—1926 рр. викладав у ювенаті оо. редемптористів різні предмети (історію, географію тощо). 29 серпня 1925 р. прийняв перші монаші обіти, а 9 жовтня 1925 р. був рукоположений владикою Йосифом Боцяном у Львові.

У 1926 р. В. Величковський відбув короточасне навчання в Бельгії у Воплято в монастирі ЧНІ. У 1926—1927 рр. займався активною місійною працею як монах Станиславівського монастиря. У 1927 р. склав вічні обіти. У 1928—1935 рр. провадив місійну працю на Волині. У 1935—1938 рр. був настоятелем монастиря ЧНІ в м. Станиславів, а у 1938—1941 рр. — ігуменом. Після нападу Німеччини на СРСР в 1941—1942 рр. став ігуменом монастиря ЧНІ в м. Кам'янець-Подільському, а у 1942—1945 рр. — ігуменом монастиря ЧНІ в м. Тернополі. Саме тоді ним зацікавились радянські каральні органи. Чекісти добре знали, що В. Величковський перебував у чині редемптористів від 1924 р., був місіонером Ковельського, а потім Станиславського монастирів, поширював католицьку літературу, проповідував серед населення. Слід зазначити, що радянська влада у 1917—1941 рр. неприязно ставилася до всіх церков. Щоправда, спостерігалися своєрідні хвилі погіршення та покращення взаємин. Якщо на початку 1920-х рр. комуністи

Документ Тетяни Меншиової-Радіцевої, яка видавала себе за доньку царя Миколи II, виданий В. Величковським

громили всі церкви підряд, то в роки Другої світової війни вже шукали у Російській православній Церкві підтримки, щоб у вирішальні моменти війни заохотити населення до боротьби з німцями. А от до національних Церков, таких як Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) або УГКЦ, ставлення влади у Москві було однозначно негативним. Всіх вірних комуністи намагалися зробити атеїстами або силою загнати у підпорядкування РПЦ.

Найбільше у діяльності В. Величковського співробітників НКВД-НКГБ зацікавило те, що у червні 1941 р. він привітав проголошення Акту відновлення Української держави у Львові, а потім допоміг розмістити в пресі вітання від церкви з цього приводу. Також за даними НКВД-НКГБ, 2 серпня 1941 р. в день вступу німців в м. Станиславів на загальноміському святі В. Величковський виступив з промовою та подякував німцям за звільнення від ра-

*Згори дві фотографії Тетяни — справжньої доньки царя Миколи II.
Знизу дві фотографії Тетяни Меншової-Радіщевої, яка видавала себе за
доньку царя Миколи II*

дянської окупації. Вже цих фактів було достатньо, щоб радянська влада вважала його «підозрілою людиною».

Ще одна цікава для чекістів сторінка біографії В. Величковського була пов'язана з Тетяною Меншовою-Радіщевою, яка перебувала в Підмихайлівському монастирі Станіславської області і

видавала себе за доньку вбитого у 1918 р. російського імператора Миколи II. Чекісти поставили В. Величковському в провину те, що він за завданням митрополита Андрея Шептицького підтримував її, постачав необхідною літературою, був духовним наставником та сповідником. З метою легалізації він виготовив і власноручно підписав свідоцтво про її народження на ім'я Тетяни Романової — доньки царя Миколи II та Олександри Гесенської. Згодом чекісти виявили, що вона була пов'язана з німецькою розвідкою і буцімто використовувала Церкву для прикриття своєї діяльності. Зібравши інформацію про лже-Романову, чекісти запідозрили В. Величковського в антирадянській роботі і співпраці з німцями, і це призвело до його першого арешту. Для чого все це було потрібно УГКЦ і В. Величковському, досі незрозуміло, адже справжня Тетяна Романова ніколи не з'являлась в Західній Україні. Допомогу німцям у розвідувальній роботі проти ССРСР було кому надавати і без вірних, бо значна частина населення України радо вітала вигнання радянської влади у 1941 р.

В. Величковський був заарештований Управлінням НКГБ по Тернопільській області 7 серпня 1945 р. Після майже річного слідства 26 червня 1946 р. Київський обласний суд засудив його за ст. 54-10 ч. 2 кримінального кодексу УРСР за «антирадянську діяльність» до вищої міри покарання (ВМП) — розстрілу. В основному його обвинувачували як «зрадника батьківщини», «антисоветчика» та «пособника німців». Нічого дивного в такому вироку не було, адже радянська влада намагалася запроторити максимальну кількість своїх ворогів в тюрми та засудити до розстрілу. Крім того, треба мати на увазі, що саме в цей період комуністична влада вела запеклу боротьбу проти УГКЦ, і тому чимало священників було заарештовано та засуджено. Але все ж В. Величковському пощастило уникнути розстрілу. Визначенням Судової колегії з кримінальних справ Верховного Суду ССРСР від 27 липня 1947 р. ВМП була замінена 10-ма роками позбавлення волі, з поразкою в правах на 5 років. Зміну вироку можна пояснити тим, що навесні 1947 р. смертна кара в ССРСР були тимчасово скасована. Частина політв'язнів, засуджених до розстрілу, отримала багаторічні тюремні строки (наприклад, члени Проводу ОУН(б) Михайло Степаняк, Петро Дужий та інші).

Уряд парохіяльний обряду греко-католицького в Ковлі
Officium parochiale ritus graeco-catholici in

№ 35./43. **Випис із метрики**
EXTRACTUS METRIKALIS

Татіяна РОМАНОВ

єму — лонька Николая Александровича Романова та Олександрі-Аліси
 їй — Феодорівни з р.Гессенської,

урод. 1897 року 29 дня травня місяця 1897 року Петергоф /Росія/

die 29 mensis травня anno 1897 in Петергоф /Росія/

Ковель 29 дня В. Липня 1942 року

о. Микола Пилипчук
 гр. кат. парох
 у Ковлі

Документ Тетяни Менишової-Радіцевої, яка видавала себе за доньку царя
 Миколи II, виданий М. Пиллюхом

Як свідчить довідка апарату КГБ в м. Воркута, складена за справою № 024037 на колишнього в'язня В. Величковського, він відбував ув'язнення в Річному таборі, а потім у Воркутлагу: у 1947 р. — в таборі № 1, в 1948 р. — в ОЛП № 6, в 1949 р. — в табірному відділенні (лагерное отделение — л/о) № 4, в 1952 р. — в л/о № 6, в 1954 р. — в л/о 1-9, в 1955 р. в л/о 8-27, працював шахтарем, фельдшером. Був достроково звільнений 9 липня 1955 р. і виїхав у Львів.

В'язні концтаборів постійно чинили спротив системі під час відбуття покарання, і В. Величковський теж не був винятком. Цей процес чітко фіксували наглядачі. Від 5 липня 1949 р. чекісти розпочали провадження агентурної справи «Ядро» на в'язнів-українців, які групувалися у 4 табірному відділенні Річлагу. Їх

звинувачували в тому, що вони «проводили антирадянську агітацію». За час провадження ця справа розрослася до понад 20 томів (на жаль, досі невідомо, чи вони збереглися). Одним з її основних фігурантів був В. Величковський. У 1952 р. він мав зауваження від керівництва за порушення табірної режиму, в тому числі за те, що виконував священицькі та душпастирські обов'язки. У грудні 1953 р. керівництво Річного табору знову зазначало, що В. Величковський та група інших в'язнів з Західної України проводили «антирадянську роботу». Саме за це В. Величковського відправили з табору у тюрму строком на 1 рік, рішення було затверджене МВД Комі АССР та санкціоновано прокурором Річлагу.

У довідці про стан оперативної розробки В. Величковського, складеній 17 травня 1968 р. начальником 4 відділення 5 відділу УКГБ по Львівській області майором Бушлановим та заступником начальника 5 відділу УКГБ по Львівській області полковником Киричуком, наведено цікаву інформацію про стеження чекістів за діями вірних підпільної УГКЦ¹⁴. Зазначено, що після звільнення з таборів В. Величковський проживав у Тернополі, а з 1956 р. — у Львові на пл. Возз'єднання. Чекісти встановили за ним спостереження і надали оперативну кличку «Власов». Під час нагляду вони з'ясували, що В. Величковський швидко відновив свої зв'язки зі священиками підпільної УГКЦ та одразу почав активну діяльність: організував катакомбну Церкву, розбудував її підпільну структуру, дбав про нові покликання до чернечих згромаджень, вів їх духовний провід, в Тернополі зумів зібрати близько 700 підписів вірних з протестом проти заборони УГКЦ, намагався організувати масовий виступ. З 1956 р. проводив зібрання вірних підпільної УГКЦ у районах Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей, перед проведенням Вселенського собору у Ватикані в 1961 р. намагався переконати своїх прихильників у можливості відновлення діяльності УГКЦ в ССРСР. У 1959 р. був номінований єпископом Луцьким підпільної УГКЦ. У зв'язку з цим УКГБ по Львівській області розпочало агентурну розробку В. Величковського, вважаючи його небезпечною для радянської влади людиною.

¹⁴ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 15—21.

Перед виїздом архієпископа Й. Сліпого з СРСР в лютому 1963 р. В. Величковський мав з ним особисту зустріч в одному з готелів Москви, поінформувавши про стан греко-католицького духовенства в Західній Україні. 4 лютого 1963 р. Й. Сліпий надав В. Величковському право керівництва підпільною УГКЦ, а також вказівки щодо подальшої роботи. Нині вважається, що В. Величковський був хіротонізований в Москві Й. Сліпим з правом місцєблюстителя Львівської архієпархії. Після цього діяльність В. Величковського стала ще більш організованою, що сильно занепокоїло керівництво КГБ УРСР.

Повернувшись в Україну, В. Величковський представив себе вірним УГКЦ як єпископа і, користуючись повноваженнями, наданими Й. Сліпим, розпочав активну місійну діяльність. Він проповідував серед молоді, вірних, створив підпільні курси з підготовки священників, організував купівлю кількох будинків, щоб створити підпільні храми та монастирі у Львові, Івано-Франківську, Долині. Організував масові зібрання вірних для прослуховування радіопередач закордонних радіостанцій, виготовлення у підпільних майстернях та фотолабораторіях релігійну літературу і атрибути. В. Величковський пропонував вірним боротися за повернення забраних при ліквідації УГКЦ церков, внаслідок чого під час масових зібрань вірних мали місце заворушення в кількох селах. Таким чином, вірні справді певною мірою активізувалися, намагаючись відстояти своє право на віру.

Треба сказати, що не всі погодились з новим статусом В. Величковського. До прикладу, за даними КГБ УРСР, отці василіани відмовилися визнати його владу. Це згодом було використано КГБ для посилення розбіжностей серед вірних УГКЦ.

У 1964 р. КГБ за допомогою міліції провело оперативні заходи з метою припинення активної діяльності підпільної УГКЦ (обшуки, вилучення майна, арешти кількох священників). Було вилучено чимало церковної літератури, фотографій, одягу, засоби для кустарного виробництва церковного майна і навіть підпільна фотомайстерня. Після ретельної документації чекістами був організований показовий судовий процес, матеріали якого були оприлюднені в пресі. Після цього діяльність В. Величковського і інших вірних УГКЦ на певний час виявилася паралізованою, а зовнішні її прояви практично припинилися. Але так могло здатися лише на перший погляд.

*Речі, вилучені співробітниками КГБ та прокуратури в квартирі
В. Величковського в жовтні 1968 р. і в січні 1969 р.*

В. Величковський під час обшуку в його квартирі. 1969 р.

В. Величковський, незважаючи на утиски, продовжував свою діяльність. Він заохочував до активності колишніх монахів та монахинь, для поповнення кадрів підготував та висвятив нових греко-католицьких священників, продовжував здійснювати місійну діяльність, підпільні богослужіння. В результаті радянська влада знову вдалася до репресій — тим разом проти священників Миколи Гриника, Степана Городецького та інших прокуратурою було заведено кримінальні справи.

Як керівник підпільної УГКЦ в Україні В. Величковський мав контакт з кардиналом Й. Сліпим, регулярно пересилав йому у різний спосіб звіти про свою діяльність. Під час перебування в 1966 р. (за іншими даними — у 1967 р.) в м. Загреб (Югославія) у своєї сестри Віри Ніколич, В. Величковський зустрівся з посланцями кардинала Й. Сліпого, зокрема, з митрополитом з Канади Максимом Германюком, розповів їм про становище вірних УГКЦ в Україні, дізнався про новини у Ватикані. Чекісти запідозрили, що саме тоді В. Величковському було вручено офіційний документ, вірних уніатів підпорядковуватися йому (за даними допитуваних співробітниками КГБ священників УГКЦ, це могла бути папська

булла на управління Львівською митрополією; насправді ж ніхто її так і не побачив). Однак навіть після цього в стосунках між василіанами, студитами та редемптористами залишилися неузгодженості, а в дечому вони навіть ще більше ускладнилися. Можливо, на це впливали особисті людські взаємини. Ситуацію погіршувало ще й те, що за кордоном існували суперечності між Й. Сліпим та єпископами УГКЦ — василіанами.

Агентура КГБ УРСР доповідала, що буцімто серед багатьох вірних (особливо василіан) панувало переконання, наче В. Величковський був малоосвіченим священиком, за характером грубим та деспотичним, який намагався силою, хитрістю та підкупом здобути собі панівне становище, особливо у середовищі монахинь, тобто за особистими якостями не відповідав займаній посаді в Церкві. Потрапляючи у важке становище, доповідали агенти КГБ, він начебто вдавався до провокаційних дій. Також багато хто вважав, що В. Величковський був фанатиком, вірив у ідею відродження УГКЦ в Україні і не відмовлявся від цих поглядів, не бажаючи йти на компроміс з владою, чим могли похвалитися далеко не всі священики. З іншого боку, більшість вірних повністю підтримували В. Величковського і його ідеї щодо боротьби за відновлення прав УГКЦ. Звісно, тепер важко зрозуміти, яка інформація в чекістських повідомленнях є правдивою, а яка ні. Зате очевидно, що КГБ УРСР намагався використати всі ці суперечності і виявити всіх учасників підпільної УГКЦ, їх зв'язки з закордоном, запобігти їх «антирадянській діяльності», а також вжити заходів для їх компрометації та посилення розбрату між різними монахами УГКЦ¹⁵.

Ігнорувати діяльність підпільної УГКЦ і її керівника радянська влада не збиралася. У жовтні 1968 р. УКГБ по Львівській області було вжито заходів для документації діяльності В. Величковського. Проводилось зовнішнє спостереження, підслуховування, вербувалася агентура. Вся отримана інформація систематизувалася. Роботу координував 4 відділ 5 управління КГБ УРСР на чолі з полковником Володимиром Секаревим (рос. — Секарев), заходи здійснювали 5-і відділи УКГБ по Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях.

¹⁵ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 21.

Невдовзі УКГБ по Львівській області спільно з органами прокуратури арештувало В. Величковського, про що збереглися відповідні документи.

У службовій довідці, складеній співробітниками 5 управління КГБ УРСР 30 січня 1969 р., зазначалося, що 27 січня прокуратурою Львівської області було проведено обшук в квартирі В. Величковського, після чого здійснено арешт¹⁶. Повніші дані про тогочасні події збереглися у спеціальному повідомленні УКГБ по Львівській області № 5/4/439 від 12 лютого 1969 р. «Про заходи з організації справи оперативної розробки № 5039 на «Маньяка» (новий оперативний псевдонім В. Величковського)¹⁷. 6 лютого 1968 р. Голова КГБ УРСР Віталій Нікітченко повідомив листом № 84/н ЦК КПУ про арешт В. Величковського¹⁸, а листом № 636/н від 25 вересня 1969 р. — про судовий процес над ним¹⁹. Остаточний підсумок спецоперації КГБ про затримання В. Величковського зроблено у спеціальному повідомленні начальника УКГБ по Львівській області Миколи Полудня на ім'я заступника Голови КГБ УРСР Бориса Шульженка № 2/4/2797 від 30 вересня 1969 р.²⁰. У ній повідомлялося, що 19 жовтня 1968 р. чекісти провели обшуки у підпільних священиків та їх прихильників, зокрема у В. Величковського, Філимона Курчаби, В. Стернюка, Ігнатія Цегельського, Василя Вороновського, Никанора Дейнеки та інших. В результаті цього вилучено чимало літератури УГКЦ, атрибутів для провадження підпільних богослужінь, релігійних репродукцій, малюнків, листівок, фотографій, виявлено іконописну майстерню, фотолабораторію, а також три домашні підпільні церкви. Під час обшуку у В. Величковського було виявлено та вилучено єпископський одяг, список 54 підпільних священиків УГКЦ, книгу «Історія чудотворної ікони Матері Божої Неустанної Помочі», журнал «Благовісник» (Рим, № 2-3, 1965 р.), «Львівські єпархіальні відомості» за 1939 р., машинописні тексти Ватиканського радіо та іншу літературу, яку чекісти називали «ідеологічно шкідливою та реакційною».

¹⁶ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 23.

¹⁷ Там само. — Арк. 24—29.

¹⁸ Там само. — Арк. 262—263.

¹⁹ Там само. — Арк. 264—266.

²⁰ Там само. — Арк. 73—81.

Керівник підпільної УГКЦ В. Величковський з вірними. 1960-ті роки

Після проведення обшуку чекісти вирішили зібрати додаткові дані про діяльність В. Величковського, розшукати свідків. Спільно з Прокуратурою м. Львова було прийнято рішення затримати В. Величковського «на гарячому», під час богослужіння. Для цього 24 січня 1969 р. В. Величковський був взятий під «НН» — зовнішнє спостереження («наружное наблюдение»), після чого чекісти зафіксували його появу на вул. Б. Хмельницького, в квартирі у вірних М. Кос та її доньки О. Кос. Саме там затримали В. Величковського, а співробітники прокуратури провели обшук.

В. Величковського доставили у його квартиру і провели повторний обшук. Виявили і вилучили магнітофон з записами його проповідей та богослужінь (чекісти називали їх «матеріалами реакційного характеру»), чимало фотографій, релігійну літературу УГКЦ випуску до 1944 р. Після обшуку В. Величковського доставили до слідчого ізолятора МВД. Після попереднього допиту 29 січня 1969 р. він був заарештований і обвинувачений за ст. 187-1 та 138 кримінального кодексу УРСР. За спостереженнями чекіс-

тів, В. Величковський помітно переживав, поводився нервово і до останнього моменту не вірив, що його заарештують.

Крім В. Величковського чекісти обшукали і інших відомих їм вірних УГКЦ (всього було проведено 42 обшуки). Зокрема, у будинку Миколи Волосняка вилучили іконописну майстерню, а у І. Лоподчака виявлено фотолабораторію. В процесі слідчих заходів чекісти профілакували²¹ 18 священників, притягнувши їх всіх до адміністративної відповідальності згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 березня 1966 р.

Арешт В. Величковського викликав в середовищі вірних УГКЦ значний розголос. Дехто вважав, що повторюється 1945 рік і що репресії проти греко-католиків будуть посилюватись. Інші вважали, що В. Величковський занадто активно проводив релігійну і навіть майже політичну діяльність, і тому сам винен в тому, що сталося. В будь-якому випадку, після його арешту зовнішня активність вірних значно зменшилась, а організаційна робота з ними підпільної УГКЦ, на думку чекістів, була практично паралізована.

Помічник В. Величковського В. Стернюк мав намір повідомити про події Й. Сліпому у Ватикан, використовуючи священника в Кракові Данька, однак УКГБ по Львівській області вжило заходів, щоб не допустити цього. Як саме — у справі не зазначено. Очевидно, що застосовувались прослуховування телефонів, а також перегляд листування (т.зв. перлюстрація) і нагляд за особистими контактами священників.

З метою виявлення іншої інформації про діяльність В. Величковського, чекісти помістили в ізоляторі МВД у камеру з ним «внутрішньокамерного агента». Його завданням було розговорити заарештованого. Крім того, завербовано нових агентів («Олег» та «Григор'єв»), наближених до греко-католицьких священників. Через агентуру планувалося також передати вигідну спецслужбам СРСР інформацію у Ватикан та дезінформувати Й. Сліпого.

За вказівкою КГБ УРСР співробітник 4 відділення 5 відділу УКГБ по Львівській області капітан Борис Романов (старший оперуповноважений), Михайло Синченко (начальник відділення), а

²¹ Під профілактикою чекісти найчастіше розуміли виклик людей в КГБ на розмову для попередження про недопущення діяльності, яка їм здавалась «антирадянською».

також начальник 5 відділу Киричук розробили план щодо оперативно-слідчих заходів з «розробки» В. Величковського, який 10 лютого 1969 р. затвердив начальник УКГБ по Львівській області М. Полудень²². План передбачав: до 3 лютого 1969 р. перевести В. Величковського з тюрми УМВД в слідчий ізолятор УКГБ, облаштувавши для нього спеціальну камеру з підслуховуючими пристроями; в камері разом з В. Величковським розмістити агента «Бородіна», для якого розробити окрему легенду; допитувати

В. Величковського про його діяльність в підпільній УГКЦ, виявити його прихильників, його участь у виготовленні літератури та

²² ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 30—35.

богослужіннях, контакти з Ватиканом; допитати свідків у справі, особливо тих вірних, які допомагали В. Величковському в його роботі; провести експертизу книги В. Величковського «Історія чудотворної ікони», довести факт поширення цієї книги серед вірних; провести обшуки у квартирах осіб, які могли бути пов'язані з В. Величковським; час від часу публікувати в пресі матеріали з метою компрометації В. Величковського, показуючи його як шарлатана.

Дуже швидко про арешт В. Величковського стало відомо за кордоном. Про це свідчать дані довідки про інформації, отримані радіоперехопленням закордонних передач, організованим УКГБ по Львівській області. Так, 28 лютого 1969 р. о 18.00 радіостанція «Голос Америки» в програмі «Короткий огляд новин» передала: «Американська газета католицької єпархії «Шлях» повідомила, що 27 січня цього року у Львові був заарештований архієпископ української католицької церкви Василь Величковський. Згідно з цим повідомленням, радянські органи держбезпеки в цей же день заарештували ще кілька священників Української католицької Церкви, яка заборонена в ССРСР. Архієпископ вже був заарештований після Другої світової війни. Після звільнення жив у Львові до арешту 27 січня 1969 р.». Подібне повідомлення 1 березня 1969 р. на хвилях 9750, 11780, 15325, 15435, 17740, 17820, 21595, 21640 КГц передала також радіостанція «Канада» у програмі «Хроніка українського життя за кордоном» (українською мовою)²³.

За даними закордонного агента КГБ УРСР «Лебедя», який у 1969 р. побував у Мюнхені та Римі, арешт В. Величковського викликав значне зацікавлення у закордонних релігійних діячів. Один з наближених до папського престолу діячів УГКЦ у приватній розмові поінформував агента, що у разі якщо інформація про арешт В. Величковського за релігійні погляди підтвердиться, то Ватикан стане офіційно на його захист²⁴. Ця інформація підштовхнула чекістів до думки про необхідність обвинуватити В. Величковського у антидержавній діяльності і не акцентувати увагу під час суду на його релігійних поглядах, простіше кажучи — спробувати показати його звичайним кримінальним злочинцем. Така

²³ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 37.

²⁴ Там само. — Арк. 46.

методика часто застосовувалась чекістами і щодо українських дисидентів (до прикладу, Василя Овсієнка згодом обвинувачували в тому, що він під час затримання міліцією вчинив «злісний опір», відкрутивши міліціонеру гудзик).

10 березня 1969 р. УКГБ по Львівській області шифротелеграмою на ім'я заступника Голови КГБ УРСР Шульженка повідомило, що свідки Олексій Манько, Курилас, Процик та інші підтвердили керівну роль В. Величковського у діяльності підпільної греко-католицької Церкви, засвідчили, що він поширював роздруки радіопередач з Ватикану і свою книгу «Історія чудотворної ікони». Монахиня Іванна Ситко розповіла, що друкувала В. Величковському його книгу на друкарській машинці «Континенталь»²⁵. Все це могло дати чекістам підстави звинуватити В. Величковського ще й в антирадянській пропаганді, а це передбачало суворіше покарання за ст. 62 КК УРСР.

Про подальший хід слідства над В. Величковським дізнаємося зі спеціального повідомлення начальника УКГБ по Львівській області М. Полудня від 15 травня 1969 р.²⁶. В документі зазначено, що слідство проводилось в напрямку виявлення діяльності В. Величковського, а у зв'язку з важливістю отриманих свідчень участь у найбільш відповідальних слідчих діях брали оперативні співробітники УКГБ, які до того проводили «оперативну розробку». Саме так, завдяки тісній співпраці УКГБ з прокуратурою було отримано чимало показів свідків. Про виконану роботу доповідали в обком КПУ.

Наприклад, Олексій Манько²⁷, який жив разом з В. Величковським в одній квартирі, на слідстві розповів, що вони слухали радіо Ватикану, читали церковну літературу. Книгу «Історія чудотворної ікони», яка, на думку співробітників КГБ, містила «антирадянські вимисли та наклепницькі випадки», О. Манько передав на ознайомлення Дмитру Лебяку, робітнику Львівського механічного склозаводу. Допитані УКГБ по Львівській області вірні УГКЦ

²⁵ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 39—40.

²⁶ Там само. — Арк. 41—48.

²⁷ Манько Олексій, 1920 р.н., колишній монах-редемпторист, у 1969 р. працював на фірмі «Світоч». Тривалий час був помічником В. Величковського, жив з ним в одній квартирі.

Ф. Курчаба, Р. Бахталовський, Б. Ратич, Артемії Цегельський і інші підтвердили керівну роль В. Величковського в діяльності підпільної УГКЦ. Зокрема, Курилас розповів, що навесні 1967 р. за вказівкою В. Величковського в с. Бугнево (Бугнів?) Тернопільської області були організовані підпільні курси з підготовки священників УГКЦ.

За дорученням В. Величковського колишні монахині Іванна Ситко²⁸, Дионізія Котурбаш²⁹, Ірина Пілінська³⁰ та Анна Венгер³¹ намагалися проводили виховну роботу серед молоді, щоб долучити її до УГКЦ і в перспективі переконати дівчат стати монахинями. І. Ситко намагалася переконати йти у монахині наглядчку етнографічного музею Ольгу Борбуляк³², а також зуміла роздрукувати для В. Величковського різні релігійні тексти на друкарській машинці в музеї. А. Венгер протягом 1960—1964 рр. систематично приводила на квартиру до В. Величковського для релігійних бесід Наталію Плахову³³. Про спроби В. Величковського залучити її до роботи в підпільній УГКЦ та «відмовитись від участі у суспільному житті» розповіла також студентка Львівського медичного інституту Стефанія Процик³⁴.

Співробітники УКГБ по Львівській області допитали у якості свідків учнів середньої школи № 67 м. Львова Ігоря Городецького, Ірину Всяку, Анну Занафіс, Юрія Сокола, Любу Кунець, Оксану Сороку і інших (14 осіб, 1954-1956 р.н.). Вони розповіли, що В. Величковський та Городецький і інші вірні УГКЦ проводили з ними релігійні заняття, готували до обряду конфірмації (першого причастя).

З метою виявлення речових доказів активної діяльності вірних підпільної УГКЦ співробітники прокуратури м. Львова спільно з

²⁸ Ситко Іванна Іванівна, 1913 р.н., у 1969 р. — наглядч Львівського етнографічного музею.

²⁹ Котурбаш Дионізія Богданівна, 1927 р.н., у 1969 р. працювала в Львівському обласному книготоргу.

³⁰ Пілінська Ірина Олександрівна, 1925 р.н., в 1969 р. працювала продавцем у львівському центральному універмазі.

³¹ Венгер Анна, 1911 р.н., у 1969 р. — домашня робітниця.

³² Борбуляк Ольга, 1949 р.н., у 1969 р. — наглядчка Львівського етнографічного музею. Була членом ЛКСМУ.

³³ Плахова Наталія, 1951 р.н.

³⁴ Процик Стефанія Костянтинівна, 1928 р.н., у 1969 р. крім навчання на заочному відділенні працювала в аптеці м. Львова.

оперативними працівниками УКГБ по Львівській області 24 березня 1969 р. провели додаткові обшуки у вірних УГКЦ В. Стернюка, Анни Кулінич, Шпак, Цегельського, Поппе, Залізняка, Романа Третяка та інших. В результаті було виявлено та конфісковано чимало церковної літератури, фотографії та пристрої для їх виготовлення, магнітофонні плівки з записом закордонних радіостанцій, як вважали чекісти — антирадянського змісту. Зокрема, у Василя Галія³⁵ було вилучено друкарську машинку, працю Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», різну літературу, видану до 1939 р. («Літопис Червоної калини» за 1930—1933 рр., «Спомини» Степана Шухевича, «Повість з воєнних часів» Ю. Шкрумеляка тощо).

На квартирі у Анни Кулінич³⁶ чекісти вилучили чимало церковної літератури, зокрема — рукопис під назвою «Пояснення з катехизму», де давалися розгорнуті пояснення щодо нелегальної діяльності вірних УГКЦ. На цій квартирі вірні УГКЦ тримали інструменти для виготовлення медальйонів, вервиць, церковного одягу, і вона була базою для діяльності групи вірних.

На квартирі у Володимира Стернюка³⁷ чекісти виявили фотолабораторію з великою кількістю фотозасобів, хімікатів, а також церковну літературу, магнітофон з записами радіопередач з Ватикану.

Проведені чекістами обшуки дали підстави притягнути до кримінальної відповідальності деяких прихильників УГКЦ. Наприклад, після обшуку в будинку вірного УГКЦ Олександра Оришкевича³⁸ було вилучено церковну літературу, магнітофонні записи організованого ним церковного хору. Після цього прокурор Буського району порушив проти нього кримінальну справу за ст. 138 та 209 КК УРСР. Всі вилучені речові докази перевірялися хімічною, криміналістичною, товаровідвальною та графічною екс-

³⁵ Галій Василь Олексійович, 1907 р.н., у 1969 р. жив в м. Городок Львівської області.

³⁶ Кулінич Анна, 1895 р.н., у 1969 р. проживала в м. Львові за адресою вул. Театральна, б. 23, кв. 36-а.

³⁷ Стернюк Володимир Володимирович, 1907 р.н., у 1969 р. — пенсіонер. В. Величковський призначив його протоігуменом підпільного монастиря редemptористів. Був керівником підпільної УГКЦ після виїзду В. Величковського за кордон.

³⁸ Оришкевич Олександр, 1911 р.н., мешканець м. Олесько Буського району Львівської області.

пертизами, а щоб обшукуваним було зовсім несолодко — ще й найбільш об'єктивною, на думку чекістів, науково-атеїстичною експертизою. Звісно, після таких масштабних обшуків та арештів вірні УГКЦ, які залишалися на волі, зменшили обсяги своєї діяльності і на певний час припинили. В КГБ знали, що частина з них очікувала з дня на день свого арешту.

Слід зазначити, що співробітники УКГБ по Львівській області спільно з працівниками прокуратури з самого початку були зайняті не стільки розслідуванням справи, скільки тим, щоб організувати над В. Величковським показовий судовий процес з використанням максимально можливих театральних засобів, щоб спалювати діяльність керівництва УГКЦ.

Сторона обвинувачення вважала важливим довести контакти В. Величковського з Ватиканом, який в СРСР називали «центром концентрації світових реакційних церковних діячів». Саме тому були допитані священники А. Цегельський, І. Цегельський, Ф. Курчаба, П. Борис і інші, які могли знати про зустрічі В. Величковського з представниками Ватикану і Йосипа Сліпого — іноземними туристами Неонілою Дмитрук, Мартою Цегельською, Ісидором Химієм, які відвідали Львів в рамках туристичної поїздки влітку 1968 р.

Арешт В. Величковського КГБ УРСР використовували для вербування агентури з числа авторитетних діячів підпільної УГКЦ. Зокрема, 26 лютого 1969 р. завербовано агента «Олега», який добре знав вірних Генріха Дейнегу, Матковського, Будзинського та інших. Крім того, чекісти відшукували можливість вплинути на священників і підпільних єпископів В. Стернюка (помічника Величковського), Ф. Курчабу — єпископа колишньої Перемиської єпархії, Івана Слезюка — керівника підпільної УГКЦ в Івано-Франківській області, вікарного єпископа Закарпаття Мурані, причому за певних умов готові були навіть вербувати керівників підпільної УГКЦ, аби вплинути на вірних і припинити діяльність катакомбної Церкви. Водночас у разі спротиву керівників церкви чекісти мали намір арештувати Стернюка, Курчабу, Волосянка та Лоподчака.

3 вересня 1969 р. УКГБ по Львівській області повідомило шифротелеграмою № 5381 заступника Голови КГБ УРСР генерал-майора Шульженка, що кримінальну справу на В. Величковського провадженням завершено і органами прокуратури передано на

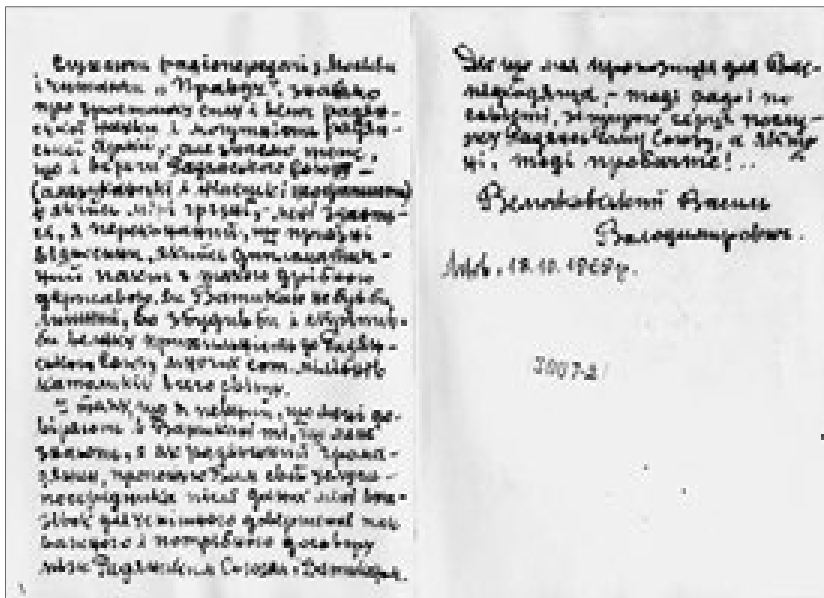
розгляд до Львівського обласного суду. Обвинувачуваному дали можливість ознайомитись з матеріалами справи. Через усвідомлення високої ймовірності засудження В. Величковський почав розповідати слідчим, що він також є радянським громадянином, міг би принести користь державі, а тому попросив про зустріч з оперативним працівником КГБ для обговорення цих питань. Шульженко, прочитавши документ, не заперечував, написавши резолюцію: «Согласен, только соблюдать процессуальные требования». 4 вересня 1969 р. у Львів було надіслано відповідь зі згодою на проведення такої зустрічі³⁹. Вона відбулася, однак на співпрацю з КГБ керівник УГКЦ не пішов, заявивши оперативникам, що «сексотом» не стане. І як показали події, це була далеко не остання зустріч, на якій чекісти намагалися змусити В. Величковського до співпраці.

18 вересня 1969 р. УКГБ по Львівській області повідомило шифротелеграмою № 5409 на ім'я начальника 5 управління КГБ УРСР полковника Леоніда Каллаша, що судовий процес над В. Величковським відбудеться 22 вересня 1969 р. в приміщенні Львівського обласного суду. У зв'язку з цим УКГБ по Львівській області вжило заходів для запобігання можливим протестам з боку вірних УГКЦ. Процес, звісно, був погоджений з партійними органами. За згоди обкому КПУ, матеріали суду над В. Величковським з метою його компрометації планувалося опублікувати в обласній пресі, передати на радіо та телебачення. Львівські чекісти просили київських підтримати ці заходи⁴⁰. Звісно, що відмовити у задоволенні такої важливої потреби для радянської системи, як компрометація її ідейних противників, начальник 5 управління КГБ УРСР Л. Каллаш і його підлеглі Секарев і Серкін не могли. Тому 19 вересня 1969 р. до УКГБ по Львівській області було відправлено шифротелеграму № 41004, де Л. Каллаш погодився з проведенням заходів з компрометації В. Величковського у ЗМІ, однак просив вислати проекти статей на погодження у Київ (статті, мабуть, готувалися заздалегідь).

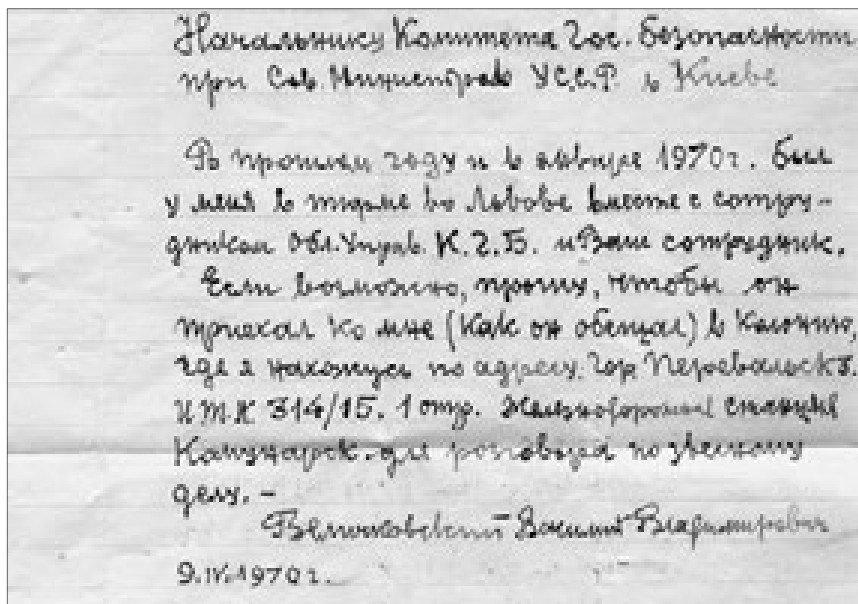
23 вересня 1969 р. УКГБ по Львівській області шифротелеграмою № 5411 на ім'я начальника 5 управління КГБ УРСР Л. Калла-

³⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 49—50.

⁴⁰ Там само. — Арк. 52—53.

Лист В. Величковського до Управління КГБ у Львівській області.
18.10.1969 р.

Лист В. Величковського до КГБ. 09.04.1970 р.

ша повідомило, що 22.09.1969 р. о 10.00 в приміщенні Львівського обласного суду розпочався судовий процес над В. Величковським. Під тиском пред'явлених йому обвинувачень, В. Величковський вимушений був частково визнати свою провину. Свідки під час допитів у суді підтвердили інформацію про діяльність підпільної УТКЦ і керівну роль в ній підсудного, дані ними на попередньому слідстві. В документі зазначалося, що суд основний акцент зробив на ст. 187-1 КК УРСР⁴¹, що дало чекістам позитивні наслідки, оскільки В. Величковський, який намагався використати суд для захисту УТКЦ, вийшов з рівноваги і розхвилювався. Під час процесу будь-яких «ворожих проявів» та ексцесів не відбулося, і це львівські чекісти пояснили правильною організацією порядку. Пла-

⁴¹ *Стаття 187-1 КК УРСР (аналог ст. 190-1 КК РСФСР). Введена в Кодекс Указом ПВР УРСР від 9.11.1966; зміни — від 12.01.1983; скасована 14.04.1989). Ось її текст: «Поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад. Систематичне поширювання в усній формі завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само виготовлення або розповсюдження в письмовій, друкованій або іншій формі творів такого ж змісту, — карається позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом у розмірі до трьохсот карбованців».*

Дослідник дисидентського руху В. Овсієнко вважає, що випадки покарання виправними роботами або штрафом невідомі. Новий склад злочину був введений у законодавство, головним чином, для «розвантаження» статті 62-ї «антирадянська агітація і пропаганда». Остання стала застосовуватися лише в найбільш небезпечних з погляду КГБ випадках. На практиці звинувачення у «поширюванні завідомо неправдивих вигадок» висувалося, як правило, проти авторів і поширювачів самвидаву і «самвидаву» (зберігання «наклепницької літератури» цією статтею не передбачалося), а також за усні висловлювання, які «порочили лад».

Крім того, нове формулювання звинувачення полегшувало слідству і судові доведення провини (за звинуваченням в «антирадянській агітації і пропаганді» було потрібно довести наявність мети «підриву або ослаблення» радянської влади, що, як правило, було складно).

Формально злочини, передбачені ст. 187-1, не належали до «особливо небезпечних державних». Слідство в цих справах вела прокуратура (хоча фактично воно завжди курувалося КГБ), а засуджені за цією статтею відбували реченець не в мордовських чи пермських політичних таборах, а в інших таборах, де їх легше було шантувати і фабрикувати їм нові кримінальні справи. Схоже на те, що вперше в Україні ст. 187-1 була застосована 3.08.1967 проти В. Чорновола — за збірку матеріалів про репресованих шістдесятників “Лихо з розуму (Портрети двадцяти “злочинців”)”.

Стаття втратила силу 14.04.1989, одразу після постанови З'їзду народних депутатів ССРСР. Відповідно до Закону УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17.04.1991, усі засуджені за цією статтею реабілітовані незалежно від фактичного обґрунтування звинувачення.

нувалося, що 23 вересня будуть допитані всі свідки, і того ж дня процес буде завершено.

На цьому документі начальник 5 управління КГБ УРСР Л. Каллаш написав резолюцію начальнику 4 відділу Секареву: «Контр-олировать»⁴², що і було зроблено.

Результати процесу над В. Величковським і точка зору співробітників КГБ на нього докладно викладені у довідці 5 управління КГБ УРСР № 1306 від 29 вересня 1969 р. В документі зазначено, що 24 вересня начальник УКГБ по Львівській області генерал-майор М. Полудень шифротелеграмою № 5416 на ім'я заступника Голови КГБ УРСР генерал-майора Шульженка повідомив про завершення процесу над В. Величковським. Він зазначив, що в процесі «розробки» через агентуру та інші оперативні можливості чекістами було встановлено, що В. Величковський за вказівками з Ватикану (в т.ч. від кардинала Й. Сліпого) протягом 1967—1969 рр. здійснював активну роботу з відродження діяльності УГКЦ. Під його керівництвом створювалися підпільні групи монахів, курси з підготовки священників УГКЦ, друкарські майстерні з виготовлення церковної літератури і предметів культу. Чекісти вважали, що цим було вчинено «грубе порушення радянського законодавства щодо культів». В. Величковський написав книгу «Історія ікони Божої Матері», в якій, на думку чекістів, містилися випадки проти існуючого радянського державного устрою, а також записував і тиражував радіопередачі з Ватикану.

Полудень зазначив, що робота зі знищення створеного В. Величковським підпільного єпископату здійснювалась співробітниками УКГБ по Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській та Закарпатській областях за підтримки 4 відділу 5 управління КГБ УРСР. В результаті проведення комплексу агентурно-оперативних заходів чекісти виявили конкретні факти діяльності В. Величковського і інших вірних УГКЦ, які «вчасно» задокументували за допомогою органів прокуратури. Під час цієї роботи було нанесено, за чекістською термінологією — «оперативний удар» по підпільній греко-католицькій Церкві, в результаті якого були викриті та вилучені дві нелегальні фотолабораторії з виготовлення церковної та

⁴² ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 54—55.

антирадянської літератури, одна іконописна майстерня, дві друкарські машинки, папір, церковний одяг, предмети релігійного культу та релігійні атрибути, три магнітофони та плівки з записами радіопередач з Ватикану, гроші (близько 8 тисяч рублів), значна кількість церковної літератури та машинописні тексти тощо.

Після арешту В. Величковського 27 січня 1969 р. органами прокуратури було профілактовано 18 підпільно діючих священиків УГКЦ, яких було притягнуто до адміністративної відповідальності. У серпні 1969 р. справу В. Величковського з прокуратури було передано до Львівського обласного суду, де він був звинувачений за ст. 138⁴³ та 187-1 КК УРСР. Звісно, щоб судовий процес був успішним, чекісти і їхні партійні керівники продумали всі деталі, які тепер можемо дізнатися і ми. Полудень зазначив: зважаючи на те, що більшість свідків у цій справі були греко-католицькими вірними, було прийнято рішення провести судовий процес в приміщенні Львівського обласного суду в невеликому залі, причому за домовленістю з партійними органами в зал суду були направлені слухачі атеїстичних гуртків вищих навчальних закладів та підприємств Львова і їхні лектори. Мабуть, це було зроблено недаремно — чекісти намагалися, щоб присутні на суді були налаштовані проти обвинуваченого. На випадок виникнення можливих небажаних ексцесів з боку прихильників УГКЦ у дні процесу були заплановані спеціальні заходи (які саме — не написано, але, ймовірно, недопущення небажаних осіб в зал засідань суду, профілактика і т.п.).

⁴³ *Стаття 138 КК УРСР. Зміст: «Порушення законів про відокремлення церкви від держави і школи від церкви». У законодавстві СРСР склад злочину, що служив одним із кримінально-правових інструментів переслідування активних вірних, як кліриків, так і мирян. Для цього використовувалася друга частина формулювання, щодо «відокремлення школи від церкви», яка тлумачилася якнайширше: за цим звинуваченням притягалися до кримінальної відповідальності особи, які навчали інших громадян основ релігії: проповідники, місіонери, священики, які давали релігійну освіту молоді і навіть, у деяких випадках, батьки, які виховували своїх дітей у релігійному дусі. Про застосування першої частини статті (порушення законів про відокремлення церкви від держави) даних нема. Ст. 138 в КК УРСР з'явилася в 1960 р. (вступила в дію з 1.01.1961) на хвилі хрущовської антирелігійної кампанії; передбачене покарання — виправні роботи на термін до одного року або штраф до ста карбованців. У 1966 р. була доповнена частиною другою, що посилює покарання до трьох років позбавлення волі. Знята з Кодексу 14.04.1989. Засуджені за ст. 138 підпадають під реабілітацію згідно з Законом УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17.04.1991 р.*

Звісно, що за таких умов ні про яке об'єктивне судове слідство не було й мови, рішення суду було відомим заздалегідь. Однак останнє слово В. Величковському все ж надали, і він довго говорив про свою діяльність, свободу совісті, справедливість, любов, посилався на окремі праці В. Леніна, а також заявив про упереджене ставлення до справи прокурора і попросив у суду справедливості. Однак це не допомогло: судова колегія засудила В. Величковського до 3 років виправно-трудової колонії строгого режиму за ст. 138 та 187-1 КК УРСР. При цьому слід зазначити, що він був засуджений не як керівник катакомбної УГКЦ, а як порушник законодавства, у якого вилучені документи антидержавного змісту. Таким чином КГБ вибирав з рук критиків радянських спецслужб докази про репресії щодо вірних, аргументуючи: вони ж були засуджені за антидержавні дії, а не за вірування.

Під час процесу біля дверей суду, який не вмів всіх бажаних, біля машини, яка привезла обвинувачуваного з тюрми, щоденно збиралось до 30 вірних УГКЦ, переважно жінок. Після оголошення вироку суду деякі з них плакали. Чекісти вжили заходів, щоб не «дати їм спровокувати небажані дії, і запобігли будь-яким ексцесам».

При цьому УКГБ по Львівській області намагалося використати ситуацію після суду для просування агентури у керівні кола підпільної УГКЦ, а також через закордонну агентуру КГБ передати інформацію про процес у вигідному світлі у Ватикан.

На цьому документі заступник Голови КГБ УРСР Шульженко написав резолюцію Л. Каллашу: інформувати про процес ЦК КПУ, Раду Міністрів УРСР і КГБ ССРСР, що і було зроблено (листи готували співробітники 4 відділу 5 управління КГБ УРСР) до 29 вересня 1969 р.

25 вересня 1969 р. з УКГБ по Львівській області на ім'я заступника Голови КГБ УРСР Шульженка надійшла шифротелеграма № 5422, в якій наводилися зібрані чекістами реакції вірних УГКЦ на судовий процес проти В. Величковського⁴⁴. Інформація про реагування була зібрана за допомогою перевіреної агентури КГБ. Зазначалося, що авторитетні діячі підпільної УГКЦ начебто не проявили до процесу великого інтересу, і на суді були присутні

⁴⁴ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 62—64.

лише наближені до В. Величковського республіканці Курчаба та Леб'як, які були викликані у якості свідків. Така поведінка вірних, на нашу думку, зумовлена страхом перед репресіями з боку влади. Дехто зі священників, як колишній канцлер Перемиської єпархії Микола Грицеляк та доктор богослов'я Ігнатій Цегельський у бесідах, підслуханих інформаторами КГБ, буцімто зазначали, що суд над В. Величковським став підсумком його «авантюрної» поведінки, спрямованої на відновлення діяльності УГКЦ. Агент «Ніна» розповіла чекістам, що їй знайомий — односторонній В. Величковського В. Стернюк був сильно переляканий заходами влади про вірних і через це повністю припинив свою підпільну релігійну діяльність і відмовився зустрічатися з своїми знайомими (агентеса помилилася: насправді В. Стернюк ще багато років драгував радянську владу своїми діями і поглядами). Водночас агент «Сидоров» повідомив, що священник Роман Третяк в бесіді з І. Цегельським наполягав на проведенні після суду над В. Величковським більш активної діяльності підпільної УГКЦ, не рахуючись з жертвами в ім'я високих цілей. На думку Третяка, доцільно було відповісти на дії радянської влади передачею правдивої інформації про процес В. Величковського за кордон, включно з інформацією про переслідування як релігійних, так і національних меншин в СРСР, щоб еміграція могла підняти шум навколо цього. До речі, вже 24 вересня 1969 р. УКГБ по Львівській області отримало сигнал від свого агента, що інформація про суд над В. Величковським була передана за кордон і буде оголошена на радіостанції «Голос Америки», через що просило київських чекістів перевірити через спеціальні радіослужби, чи не транслювалась ця інформація на радіостанціях «Голос Америки», «Бі-Бі-Сі», Радіо Ватикан та інших.

Арешт В. Величковського викликав також хвилю чуток у Львові щодо його можливого призначення кардиналом у Римі. Це питання порушено в довідці 5 управління КГБ УРСР № 674 від 30 травня 1969 р., агентура КГБ намагалася з'ясувати правдивість чуток, однак нічого певного не було встановлено. КГБ УРСР інформувало про це КГБ СРСР і ЦК КПУ⁴⁵.

Окремо варто згадати про намагання КГБ УРСР своїми провокаційними заходами підірвати довіру у кардинала Йосипа Слі-

⁴⁵ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 66—67.

пого до В. Величковського. 30 червня 1969 р. УКГБ по Львівській області поінформувало Голову КГБ УРСР генерал-полковника Віталія Нікітченка, що одним з агентів КГБ «Тихим» через канал зв'язку у Польщі була направлена до Ватикану інформація для Й. Сліпого, яка посприяла підриву довіри Ватикану до В. Величковського і оточуючих його священиків УГКЦ. Ще в квітні 1969 р. згідно з спеціально виробленим планом агент «Тихий» представив від себе особисто та від інших священиків підпільної УГКЦ і авторитетних людей чергову інформацію про негативні наслідки діяльності В. Величковського для УГКЦ, викликані його «антидержавною політикою, віроломством та обмеженістю». Для виконання завдання агент «Тихий» був відправлений в Польщу. Сліпому були висловлені міркування щодо самозбереження та уникнення провалу діяльності УГКЦ, для чого пропонувалося поставити на місце В. Величковського врівноважену та досвідчену людину, ні в якому випадку — не його прихильника.

У відповідь на це послання 26 червня 1969 р. агент «Тихий» отримав через польський канал зв'язку з Ватиканом відповідь Й. Сліпого: спробувати підшукати, хто міг би стати таким кандидатом. В свою чергу Сліпий запевнив, що з свого боку зробить для підпільної УГКЦ все, що може. Однак він не спішив, щоб не наробити помилок.

Зважаючи на це, співробітники КГБ спробували серед виявлених ними підпільних спископів Стернюка, Слизюка, Федорина та Мірани завербувати свого агента. Найбільше на цю роль підійшов Федорин, який пішов на негласний оперативний контакт з УКГБ по Львівській області і повідомив деякі подробиці про діяльність підпільної УГКЦ. В перспективі КГБ планувало передати Й. Сліпому інформацію про Федорина, сподіваючись на його просування в керівництво підпільної церкви, з перспективою призначення на місце В. Величковського.

2 липня 1969 р. заступник Голови КГБ УРСР Троян надіслав до УКГБ по Львівській області шифротелеграму № 40759 і виклав міркування щодо інформації про підпільну УГКЦ, яку слід передати через агента «Тихого» Й. Сліпому⁴⁶. Пропонував проінструкувати агента щодо «правильної поведінки»: відзначити необхідність

⁴⁶ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 70—71.

проконсультуватися зі священниками, самому не порушувати питання про призначення на місце В. Величковського когось нового, запропонувати вивчити це серйозне питання уважно, на що доцільно виділити кілька місяців. Таким чином, своєрідна оперативна гра КГБ була розрахована на те, щоб за допомогою своєї агентури паралізувати діяльність підпільної УГКЦ.

Окрім намагань вплинути на Ватикан, чекісти активно старалися вплинути на громадську думку в Україні і у закордонних центрах ОУН. У довідці 5 управління КГБ УРСР № 3128 від 02 липня 1969 р. зазначено, що через агента КГБ «Донського» у закордонні центри ОУН було передано інформацію про арешт В. Величковського у вигідному КГБ світлі. В ній твердилося, що підставою для арешту В. Величковського стала не його церковна діяльність, а виявлені та вилучені в нього антидержавні чи то антирадянські матеріали. При цьому відзначалось, що В. Величковський буцімто був авантюристом, не рахувався з вимогами конспірації, хоча і намагався робити якомога більше корисного для підпільної УГКЦ. В результаті КГБ намагалося переконати закордонних українців, що самі вірні були невдоволені окремими фактами його діяльності, і його робота стала відома органам радянської влади. Окремо зазначалося, що умови його утримання в слідчому ізоляторі були нормальні, він отримував передачі та писав у відповідь підтверджуючі записки⁴⁷.

Остаточний підсумок спецоперації КГБ проти В. Величковського зроблено у спеціальному повідомленні начальника УКГБ по Львівській області М. Полудня на ім'я заступника Голови КГБ УРСР Б. Шульженка № 2/4/2797 від 30 вересня 1969 р.⁴⁸. В ній в загальних рисах викладено інформацію, наведену вище. Начальник УКГБ по Львівській області відзвітував про виконання затвердженого у Києві пункту плану агентурно-оперативних заходів на 1969 р. щодо ліквідації підпільного єпископату на чолі з В. Величковським. М. Полудень не забув і про заохочення кадрів: він пропонував відзначити наказом КГБ УРСР найбільш активних виконавців оперативної розробки: начальника 4 відділення 5 відділу УКГБ майора Михайла Синченка, старшого оперуповноваженого

⁴⁷ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 72.

⁴⁸ Там само. — Арк. 73—81.

5 відділу УКГБ капітана Бориса Романова, заступника начальника 5 відділу УКГБ підполковника Олександра Гнапа (який, до речі, аж до 2008 р. обіймав посаду радника Голови СБУ) та заступника начальника УКГБ полковника Івана Валуйка. Окрім того, пропонувалося заохотити від УКГБ по Івано-Франківській області капітана О. Омельченка, від УКГБ по Закарпатській області майора І. Галкіна, від УКГБ по Тернопільській області майора С. Мальчевського.

За «вміле розслідування справи В. Величковського та успішне проведення судового процесу» начальник УКГБ по Львівській області пропонував через прокуратуру УРСР відзначити цінними подарунками старшого слідчого прокуратури м. Львова Богомира Домбровського, старшого слідчого прокуратури Бродівського району Львівської області Аркадія Ваврищука, оголосити подяку прокурору Львівської області Борису Антоненку та прокурору м. Львова Віталію Савойському.

Керівництво КГБ УРСР не заперечувало і розпорядилося підготувати проект наказу про заохочення та лист до Прокуратури УРСР, що й було зроблено.

13 листопада 1969 р. начальник УКГБ по Львівській області М. Полудень повідомив листом № 5/4/3185 начальника 5 управління КГБ УРСР Л. Каллаша про те, що утримуваний в слідчому ізоляторі УМВД м. Львова В. Величковський звернувся до оперативної частини ізолятора з листом-заявою. У ній він запропонував свої посередницькі послуги для нав'язування зв'язку між урядом СРСР та Ватикану «після даних вказівок... радо і по совісті, зі щирого серця служити Радянському Союзу». Полудень вважав за доцільне провести зустріч оперативного працівника УКГБ з В. Величковським та запропонувати відверто розповісти про своє справжнє становище в УГКЦ, зв'язки з Ватиканом та діяльність. Рішення щодо залучення В. Величковського до співробітництва з КГБ могло бути прийнято лише у разі його відвертої поведінки та після погодження з Києвом⁴⁹.

Що ж написав у своєму листі В. Величковський? Цей лист зберігся в окремому пакеті в справі. Ось його текст: «Цим письмом осмілюся звернутися до Вас через компетентних органів Радян-

⁴⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 82.

ського правительства зі слідуючим пропозиціям: Продовж довгого часу перебування в Слідізо КГБ у Львові, я мав досить часу, щоби думати і читати, і я прочитав більшу частину творів нашого Володимира Ілліча Леніна. Мені дуже подобалася його об'єктивна і справедлива наука і його відношення до всіх людей, без різниці національності і релігійних переконань. Тому, як всі громадяни, і я бажаю причинитися до звеличення 100-ліття народження Великого Леніна на якимсь можливим для мене способом. Слухаючи радіопередачі з Москви і читаючи «Правду», знаємо про зростаючу силу і велич радянської науки і могутність радянської армії, але знаємо теж, що і вороги Радянського Союзу (американські і німецькі неофашисти) в якийсь мірі грізні. Мені здається, я переконаний, що приязні відносини, якийсь дипломатичний пакт з такою дрібною державою, як Ватикан, не був би лишній, бо збудив би, скріпив би велику прихильність до радянського союзу многих сот мільйонів католиків всього світу. І тому, що я певний, то мені довіряють в Ватикані ті, що мене знають, я як радянський громадянин, пропоную вам своєї услуги посередника після даних мені вказівок для успішного довершення так важного і потрібного договору між радянським Союзом і Ватиканом. Якщо моя пропозиція для Вас підходяща — тоді радо і по-совісті, зі щирого серця послужу Радянському Союзу, а як ні — тоді пробачайте! Величковський Василь Володимирович. Львів, 18.10. 1969 р.»⁵⁰.

Схоже на те, що В. Величковський вирішив до останнього відстоювати інтереси УГКЦ, хоча й досить-таки нестандартним способом. З позиції сьгоднішнього дня зрозуміло, що ці спроби були приречені на невдачу. З іншого боку, якби він нічого не робив, то ігнорував би найменші шанси і залишився би простим в'язнем, жертвою системи.

Керівництво КГБ УРСР на чолі з В. Нікітченком 5 грудня 1969 р. за № 11/4/5254 відправило листа на ім'я начальника 5 управління КГБ ССРСР Філіпа Бобкова та виклало своє бачення ситуації. Пропонувалося скерувати на зустріч до В. Величковського досвідченого оперативника і запропонувати йому розповісти відверто про свою діяльність в катакомбній УГКЦ, а далі в залежності від поведінки В. Величковського та його відвертості вирішити питання

⁵⁰ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 85, накет.

про залучення до співпраці з КГБ⁵¹. Інформаційне повідомлення КГБ УРСР № 810/н від 4 грудня 1969 р. про можливість зустрічі з В. Величковським було також направлено і в ЦК КПУ⁵².

10 грудня 1969 р. надійшла відповідь від заступника начальника 5 управління КГБ СРСР Сергея Серєгіна, який погодився з пропозиціями з Києва та Львова провести зустріч з В. Величковським, при цьому не показуючи йому особливої зацікавленості в контактах з Ватиканом і не даючи ніяких обіцянок⁵³.

Невдовзі така зустріч відбулася. 6 і 7 січня 1970 р. в м. Львові з заарештованим зустрівся заступник начальника 5 відділу УКГБ О. Гнап. Метою бесіди було вивчити можливість залучення В. Величковського до співпраці з органами КГБ для взяття з його допомогою під контроль діяльність всієї каткомної УГКЦ. Як зазначено в довідці про зустріч, в результаті «дводенної роботи» з В. Величковським Гнапу стало зрозуміло, що він добивається легалізації УГКЦ на Україні, виходу на волю та підняття свого авторитету перед вірними, Ватиканом та навіть радянським урядом, відстоює ідею про необхідність встановлення дипломатичних стосунків між СРСР і Ватиканом. Крім того, В. Величковський багато говорив про образи, які йому заподіяли органи КГБ і заявив, що «сексотом» не стане. Заперечував свою керівну роль в підпільній УГКЦ, хоча і підкреслив, що згодом, якщо він буде посередником в справі встановлення контактів з Ватиканом, «все стане на своїй місці»⁵⁴.

З точки зору співробітників КГБ, це були «непродуктивні розмови», і тому контакти з В. Величковським було припинено, про що Голова КГБ УРСР В. Нікітченко поінформував ЦК КПУ листом № 91/н від 25 лютого 1970 р.⁵⁵. Через певний час в'язня етапували для відбуття покарання у м. Перевальськ Ворошиловградської (нині — Луганської) області, де він перебував у виправно-трудовій колонії № 15 Управління МВД по Ворошиловградській області.

Але спілкування співробітників КГБ УРСР та В. Величковського на цьому не припинилося. 21 квітня 1970 р. листом № 61/0292

⁵¹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 86—87.

⁵² Там само. — Арк. 279—280.

⁵³ Там само. — Арк. 87, зв.

⁵⁴ Там само. — Арк. 282, зі зв.

⁵⁵ Там само. — Арк. 286—287.

Накази комісії Комітету Безпечності при Раді
Міністрів УРСР, Соціалістичній Раді Народних
Депутатів України.

на Відомственого Надієного Публіциста, журналіста
в Києві № Д. 344/15-1, Казуарок, Вершини-Бориславської.

Заклики.

Відомственого Надієного Публіциста, журналіста
в Києві № Д. 344/15-1, Казуарок, Вершини-Бориславської.
Заклики:

Відомственого Надієного Публіциста, журналіста
в Києві № Д. 344/15-1, Казуарок, Вершини-Бориславської.
Заклики:

Відомственого Надієного Публіциста, журналіста
в Києві № Д. 344/15-1, Казуарок, Вершини-Бориславської.
Заклики:

14.V.1970

Величковський

начальник колонії інженер-майор М. Коропець надіслав Голові КГБ УРСР ще одну заяву, яка надійшла до оперативної частини колонії від В. Величковського⁵⁶. У цьому листі, датованому 9 квітня 1970 р., В. Величковський писав: «В прошлом году и в январе 1970 г. был у меня в тюрьме во Львове вместе с сотрудником обл. управления КГБ и Ваш сотрудник. Если возможно, прошу, чтобы он приехал ко мне (как он обещал) в колонию, где я нахожусь по адресу: гор. Перевальск, ИТК 314/15, 1 отряд железнодорожная станция, для разговора по известному делу. Величковский Владимир Владимирович»⁵⁷.

У КГБ УРСР добре розуміли, що якщо їм вдасться налагодити «конструктивну співпрацю» з керівником підпільної УГКЦ, це може принести користь ССРСР. Саме тому 14 травня 1970 р. до Перевальська приїхав начальник 4 відділу 5 управління КГБ УРСР полковник Володимир Секарев, який мав тривалу розмову з В. Величковським.

Про що ж говорили начальник відділу КГБ УРСР, який займався боротьбою з церковними течіями, та керівник підпільної УГКЦ? Відповідь на це питання дає звіт В. Секарева про зустріч, який варто проаналізувати докладніше⁵⁸.

Зустріч відбулася у виправно-трудої колонії № 15 і тривала понад 5 годин. У ній також взяв участь начальник Комунарського міського відділу КГБ підполковник Бешлик. Це були такі собі торги-переговори співробітників КГБ з в'язнем, щоб змусити його співпрацювати на максимально вигідних їм умовах. Щодо В. Величковського, то він, вочевидь, намагався домовитись про вигідні для всієї УГКЦ рішення і принагідно спробувати добитися звільнення з колонії.

Судячи зі звіту Секарева, як і на попередніх зустрічах у Львові, В. Величковський пропонував свої послуги у справі встановлення дипломатичних контактів між ССРСР та Ватиканом. Щоб довести безпідставність таких намірів і переконати В. Величковського у недоцільності вести подібні розмови у подальшому, чекісти переконували в'язня, що у ССРСР, якщо справді буде потрібно, є

⁵⁶ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 89.

⁵⁷ Там само. — Арк. 88, пакет.

⁵⁸ Там само. — Арк. 91—92.

багато різних шляхів для переговорів з Ватиканом, перш за все — офіційні дипломатичні канали. Тому посередництво рядового уніатського священика, яким продовжував видавати себе перед КГБ УРСР В. Величковський, у цій справі навряд чи буде потрібним. Крім того, Секарев і Бешлик неодноразово підкреслили в ході розмови, що органи КГБ взагалі не можуть вести з В. Величковським жодних розмов щодо спільної роботи про серйозні справи, оскільки він веде себе нещиро і не розповідає їм навіть ті речі, які їм добре відомі.

В. Величковський, наполягаючи на своєму, у відповідь на це сказав, що він не може зважитися говорити відверто, особливо з питань, які стосуються організаційної роботи УГКЦ, без дозволу кардинала Й. Сліпого. «Дайте мені коротку зустріч з Сліпим — і все стане на свої місця. Я вас розумію, але не можу порушувати порядки, які встановлені у Церкві», — пояснював засуджений⁵⁹.

Однак для чекістів це був не аргумент. Вони одразу ж зауважили, що Сліпий може і не дати йому дозволу зав'язувати довірливі стосунки з радянською контррозвідкою. На це В. Величковський став переконувати, що він зуміє добитися дозволу: «Влада повинна знати, що відбувається на її території, цього принципу завжди дотримувались уніати», — говорив він⁶⁰.

Оперативники все ж намагалися схилити В. Величковського до співпраці, нагадуючи йому про вказівки з Ватикану щодо можливості українському духовенству УГКЦ проводити більш самостійну політику, ніж це робиться в інших країнах. Зважаючи на це, чекісти доводили, що В. Величковський, якби захотів, міг би і без Сліпого вирішувати, чи бути йому відвертим з КГБ, чи ні. Однак В. Величковський твердо тримався своїх поглядів і далі наполягав на зустрічі з Сліпим. Тоді чекісти вирішили перевірити В. Величковського на міцність нервів і кинули в розмові репліку: «А може, ми вже встановили гарні контакти з наступником Сліпого — Стернюком?»⁶¹. На думку Секарева, В. Величковський був сильно збентежений цими словами і певний час не міг увійти у попередній ритм розмови. Далі він став переконувати оперативників

⁵⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 91—92.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само.

у своїй лояльності до радянської влади, зазначив, що вважає себе громадянином ССРСР і нічого поганого своїй Батьківщині робити не збирається. Він сказав буквально так: «Я готовий на все, готовий взяти на себе будь-яке зобов'язання. Диктуйте мені, і я підпишу. Ви ж можете це зобов'язання опублікувати і цим морально мене знищити»⁶².

Для чекістів такі слова були звичними, і вони ніколи не втрачали шансу отримати підписку про співпрацю від потрібних їм людей. У зв'язку з таким побажанням, В. Величковському запропонували написати в КГБ УРСР заяву, в якій викласти суть своїх зобов'язань перед органами КГБ. Величковський продовжував просити продиктувати йому текст. Врешті зійшлись на тому, що він напише, а далі співробітники КГБ підкоректують текст, як їм буде потрібно.

У розмові було зроблено перерву на дві години, після чого Величковський приніс свою заяву. Ознайомившись з текстом, оперативний працівник зазначив, що заяву написано нечітко і тому її не можна повністю задовольнити. «Перероблюйте, перероблюйте», — просив Величковський⁶³.

Що ж написав у своїй черговій заяві В. Величковський і як її виправили чекісти? Ось цей текст: «В связи с нашим разговором дня 14.05. 1970 г. в Коммунарске с Владимиром Карповичем об отношениях греко-католической церкви к Советскому государству я излагаю это заявление: Я по своим убеждениям утверждаю, что нормальное положение требует ясности жизни и действий греко-католической церкви перед государством и чтобы я мог открыть, так, как мне это возможно, мне лично надо иметь кратчайший разговор с моим Верховным настоятелем святейшим митрополитом кардиналом Иосифом Слепым.

Это заявление я даю, как гарантию для доверия, что я исполню, что обещаю, а именно: Как гражданин Советского Союза и священник греко-католической церкви обещаю торжественно в совести и в жизни, перед Богом, народом и правительством Сов. Союза, что я буду говорить и действовать по всем делам, особенно

⁶² ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 91—92.

⁶³ Там само. — Арк. 92.

по делам нормализации отношений греко-католической церкви с советским правительством искренно, честно, совестно как только могу для блага моего отечества и лучше мне умереть чем изменить мои убеждения и обещания как только я имел бы в кратчайших минутах поговорить с митрополитом Иосифом Слипым. Я убежден, что он согласится и разрешит мне ответить все, что надо и я обещаю, что при возможности разговора я ни одного слова не скажу во вред Советского Союза, а только в его пользу. Я готов подписать любое заявление в этом духе и хочу всей жизнью доказать правдивость моих слов»⁶⁴.

Після завершення роботи з текстом В. Величковський повернувся до ідеї з'їздити у Рим, де він мав намір поговорити не лише з Й. Сліпим, а ще й з архієпископом Миколою Бучком. Оперативники у відповідь висловили думку про те, що довіру у КГБ для здійснення такої поїздки він ще нічим не заслужив. А тому у них немає впевненості у тому, що розмови з Сліпим принесуть якусь користь КГБ та СРСР. У відповідь В. Величковський запропонував оперативному працівнику поїхати у Рим до Й. Сліпого разом.

Для чекістів найбільше йшлося про те, як правильно розуміє В. Величковський своє зобов'язання допомагати органам КГБ і який сенс він вкладає у свою заяву про співпрацю. На їхню думку, чіткої та зрозумілої відповіді на ці питання він надати не зміг. Тоді чекісти нагадали йому про розмови у Львові, коли в одній з бесід він заявив, що не збирається ніколи ставати «сексотом КГБ». Як помітив Секарев, децю збентежений В. Величковський відповів: «Це вульгарне поняття», після чого розмова на цю тему припинилася⁶⁵.

В кінці розмови В. Величковський поцікавився: «Чи випустили б ви мене за кордон, якби я захотів зовсім виїхати з країни?». Один з оперативників відповів: «Цілком можливо, адже кардинала Сліпого випустили. Щоправда, ви — не кардинал». На це В. Величковський жартуючи відповів: «Не кардинал, але може ще стану»⁶⁶.

Секарев та Бешлик домовились з начальником виправно-трудової колонії з режиму про використання В. Величковського для

⁶⁴ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 90, пакет.

⁶⁵ Там само. — Арк. 91—92.

⁶⁶ Там само.

вивчення обстановки серед ув'язнених (без оформлення вербування). В. Величковський дав на це свою згоду, хоча висловив побоювання у зв'язку з можливими діями проти нього з боку ув'язнених.

Щоб підбадьорити засудженого, чекісти дозволили йому отримати продуктову передачу, яка надійшла з Югославії від його сестри, хоча згідно з діючим тоді розпорядком колонії права на це він не мав. Тим самим вони намагалися створити видимість гарного ставлення до нього. Звісно, посилку перед врученням уважно проглянули.

В кінці свого звіту Секарев зробив висновок, що В. Величковський у липні 1970 р. після завершення половини строку ув'язнення отримає право на умовно-дострокове звільнення. На думку Секарева, саме бажання якомога швидше вийти на волю і було в той час головним у В. Величковського. Агентура, КГБ, яка діяла в колонії, донесла чекістам, що В. Величковський готовий був спробувати підкупити когось з адміністрації, хто міг би йому допомогти достроково звільнитись і начебто мав для цього у своєму розпорядженні гроші та цінності, заховані у надійних людей. Наскільки достовірні були всі ці дані (скоріше — чутки), тепер сказати важко.

Щоб завадити здійсненню цих планів В. Величковського, Секарев домовився з керівництвом колонії, щоб воно вишукувало причини, які дали б можливість тримати в'язня у колонії до завершення строку покарання або до того часу, коли його вихід на волю відповідав би з оперативними планами КГБ.

Не дивно, що після такої «розпливчатої», на думку співробітників КГБ, заяви, В. Величковський продовжував відбувати покарання. Чекісти любили конкретні обіцянки, і їх реалізацію, а не обіцянки про дії згідно з совістю та вірою.

Наступним документом, який засвідчує контакти між Секаревим та В. Величковським, є оперативна замітка Секарева від 14 квітня 1971 р.⁶⁷ В ній зазначено, що 6 квітня 1971 р. Секарев виїжджав в м. Комунарськ, де у виправно-трудої колонії № 15 знову мав тривалу розмову з В. Величковським. Бесіда в основному стосувалася можливості співпраці В. Величковського з КГБ. В'язень охоче спілкувався на цю тему, помітно хвилювався, ста-

⁶⁷ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 93—95.

вив багато питань про ставлення КГБ до нього, постійно питає про можливість легалізації діяльності УГКЦ. Крім того, багато говорив про те, щоб КГБ надало дозвіл на його виїзд до Югославії до сестри, де він міг би зустрітися з Й. Сліпим та отримати в нього благословення на співпрацю з КГБ. Без такої зустрічі В. Величковський не бачив можливості встановлювати тісний контакт з КГБ, а обманювати він не хотів, бо вважав це аморальним. «Я міг би погодитись, — казав В. Величковський, — але нічого вам не повідомляти. На такий крок я не піду. Якби я дав згоду на ваші пропозиції, я розповів би вам все. А це означало б зраду моїй совісті, переконанням та життєвим принципам»⁶⁸.

На зауваження Скарєва, що КГБ володіє певними даними про діяльність катакомбної УГКЦ, В. Величковський відзначив: «Більш-менш». Тоді заарештованому повідомили, що він не був би першим інформатором, на що він відповів: «Для мене важливо, що інформація походить не від мене, нехай інші вас інформують. Таких серед священиків набереться 5-6»⁶⁹.

Отже, «конструктивної співпраці» між КГБ УРСР та В. Величковським досягти ніяк не вдавалося, і це роздратувало чекістів.

У зв'язку з таким результатом розмови, Скарєв у своєму звіті висловив думку, що роботу з В. Величковським слід припинити, утримувати його в колонії до закінчення строку ув'язнення, а потім за рішенням суду відправити на спеціальне поселення строком на 3 роки. Таким чином, співробітники КГБ намагалися не дати В. Величковському вийти на волю та продовжити свою діяльність в підпільній УГКЦ, і сподівалися, що майже семидесятилітня людина у таборах та спеціальних поселеннях проживе недовго.

Але і на цьому зустрічі Скарєва та В. Величковського не припинилися. Усвідомивши, що його не випустять з колонії достроково (хоча він міг би на це претендувати), В. Величковський написав скаргу на ім'я Генерального прокурора ССРСР Романа Руденка. У ній він розповів про арешт, хід слідства, назвав чимало порушень, вчинених під час процесу, а також виклав відомі йому факти розкрадання майна на львівських підприємствах. З заяви випливало, що поки дехто розкрадає державну власність, органи

⁶⁸ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 93—94.

⁶⁹ Там само.

3.
 Що хотілось сказати, щоб прочитати перше сторінку цієї книги
 От наскільки слово очиня характерних, казав я сьогодні власне
 времена ми прожили... релігійної війни і от поспішимо до новона-
 чинного фашистського наступника...моє подорож до моєї країни
 розорваніше логарифмічними координатами слова Югу, в одній РСФР,
 чи це слово урага Совет.Союзу, чи слова настоящего патриста
 этой России?....

И в конце в основном слово мое долг нескончатся...но
 больше всего слово судьбы моей перерыва, молчания, нежности,
 это не во думается...и не запомнил советских писателей и их
 мыслей. И перед окончанием я сказал теперь я не предпринял
 и проку не переработать мне слово, которое закончу. Это будут
 слова необходимого человека, это слова моего Лангса, что
 является моего дела. И прежде судья не могла мне и дал мне
 словожно закончить словом П.А.Лангса, но это не помогло мне.
 Постороннему был и Валентиновича. Мне отныне было не требу-
 вал суд, так он скомпрометирует себя и свою деятельность.
 И прежде прокурор молчал но не признал своей вины. Когда в
 прошлом году прокур поклялся моего слова и мне разрешил подать
 заявление о призыве в распоряжении освобождения, тогда начальник
 отдела тов.Майрович заявил, что я не заслужил достояние
 освобождение, т.е. вернуть России, ибо моя работа не была
 хорошо выполнена, мне отныне и одновременно одного об-
 следка, который в противном случае нежелательно несправедливо
 в пользу слова.

И в прошлом году в декабре месяце вызвал меня нечест-
 ной опереткой и в своей доброте заявил, что 17 января я пишу
 право по делу. Простая работа на комиссии для освобождения
 освобождения, но это связано от моего сознания, что и признаю
 себя виновным. Я заявил искренно, на мою работу несправедли,
 это против моей работы. Просто я учу в тюрьме, но не беру
 несправедли. Начальник не понял меня. Я поблагодарил его и вышел
 и не стал на комиссию. В то же время начальник отдела Майрович
 заявил, что даст мне хорошую характеристику на комиссию, если я
 займусь в секции общественного порядка у буду ему выплачивать
 и нарушителям России. Я поблагодарил и сказал, что у меня нет
 на специальном документе, кто работает в тюрьме а учу до ночи.

Моя работа была тяжелой, я начал П- группы и на такую
 мне нельзя работать, но являю исключение сердечных призывов, и
 работе добросовестно и добросовестно. Без какой оплаты, на
 общественных началах, на регистратор машинист.

Решением суда, жалоба моя была в сумме 2500 руб.
 параллельно в пользу государственности. Эти деньги от моей работы
 Валентиновича Николая, что в Чувашии. Она имеет намерение
 приехать где-то на родную землю, найти уголок у своего брата.
 Возможно, что я думаю до конца срока.

Во всяком случае я прошу Вас рассмотреть мое дело
 по справедливости
 по правде и по доброты, в честь КПУ общества
 партии СССР.

Полный

Скарга В. Величковського до Генерального прокурора СССР
 Р. Руденка. Копія

КГБ займаються не тим, чим треба, переслідуючи вірних. В кінці скарги попросив переглянути його справу і винести справедливе рішення⁷⁰.

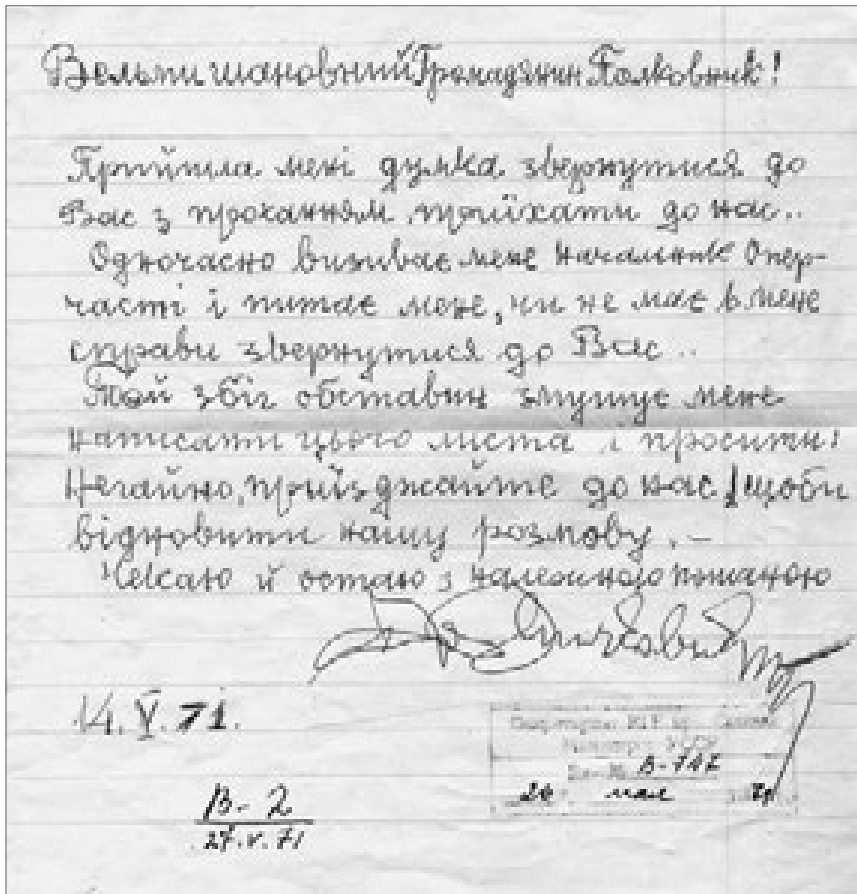
Лист наслідків не мав. Чекісти вичікували, чи не надумається В. Величковський все-таки піти на справді серйозну співпрацю з КГБ. 14 травня 1971 р. В. Величковський написав листа в КГБ УРСР (Секареву) такого змісту: «Вельмишановний громадянин полковник! Прийшла мені думка звернутися до Вас з проханням приїхати до нас. Одночасно визиває мене начальник оперчасті і питає мене, чи немає в мене справи звернутися до Вас. Той збіг обставин змушує мене написати цього листа і просити: негайно приїжджайте до нас, щоби відновити нашу розмову. Чекаю і остаю з належною пошаною»⁷¹.

10 червня 1971 р. начальник 4 відділу 5 управління КГБ УРСР Секарев підготував чергову оперативну замітку про зустріч з В. Величковським в м. Перевальск Ворошиловградської області⁷². Вона відбулася 25 травня 1971 р., тривала понад чотири години. На ній знову було обговорено можливість співпраці В. Величковського з органами КГБ. Ще перед її початком Секареву стало відомо, що В. Величковський мав зустріч і розмовляв з А. Шевчук та монахом Маньком та розповів їм про свою розмову з співробітником КГБ, який приїжджав з Києва. Ця бесіда контролювалась чекістами, був зроблений аудіозапис, однак оскільки розмови велись пошепки, запис виявився неякісним. У оперативника склалось враження від бесіди, що В. Величковський шукає способів і основу для співпраці з КГБ, як з органом влади, і намагається пошвидше звільнитися з ув'язнення та виторгувати пільги для підпільної УГКЦ. У зв'язку з цим він став проявляти більшу, ніж раніше, відвертість в розмовах про діяльність священників підпільної церкви, навіть розповів дещо про діяльність 4 підпільних епархій: Львівської, Станіславської, Перемиської та Волинської. Говорячи про керівництво Російської православної церкви, особливо у Львові і на Закарпатті (архієпископи Микола і Григорій), В. Величковський зазначив, що з ними священники УГКЦ контактів

⁷⁰ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 96, пакет.

⁷¹ Там само. — Арк. 100, пакет.

⁷² Там само. — Арк. 97—99.

Лист В. Величковського до КГБ полковнику Секареву. 14.05.1971 р.

не підтримують, «а вони нам не заважають»⁷³. Як і на попередніх зустрічах, В. Величковський наполягав на отриманні дозволу на виїзд у Югославію до сестри, де він буцімто міг би зустрітися з Й. Сліпим і отримати в нього благословення на співпрацю з органами КГБ (що, звісно, було чимось фантастичним). Коли Секарев повідомив, що ця пропозиція є неприйнятною, повірити в її реа-

⁷³ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 97—98.

Листи Віри Ніколич-Величківської, сестри В. Величківського, до КГБ УРСР з проханням звільнити брата. 1971 р.

лізацію нереально і Й. Сліпий ніякого благословення звісно ж не дасть, В. Величківський припинив говорити на цю тему. В кінці розмови Секарев сказав В. Величківському, що приїде знову лише в тому випадку, якщо він прийме пропозицію про співпрацю з КГБ. Таким чином, кожна зі сторін вперто трималася своєї позиції, і домовитись не вдалося.

Між тим, за кордоном не припинялися протести проти політики ССРСР щодо підпільної УГКЦ. У витягу з радіоперехоплення передач радіо «Свобода», зроблених співробітниками служби «Р» КГБ УРСР, зазначалося, що 27 листопада 1971 р. на хвилях 9555 і 9600 Кгц в програмі «Міжнародні новини» (українською мовою) прозвучало таке повідомлення: «Щоденна українська газета «Свобода», яка виходить у США, повідомляє, що українці США надіслали листа Генеральному секретарю ООН У. Тану, в якому просять вжити заходів для звільнення архієпископа В. Величківського, який в 1969 р. був засуджений до трьох років ув'язнення

в ССРСР»⁷⁴. Крім того, газети «Свобода» від 02.12.1971 р. та «Вільне слово» від 18.12.1971 р. повідомили чутки, що начебто синод Греко-католицької Церкви обрав В. Величковського, засудженого в ССРСР, наступником Й. Сліпого на посаду глави УГКЦ⁷⁵.

Всі ці радіопередачі підривали довіру у різних країнах світу до ССРСР і негативно впливали на авторитет Л. Брежнєва та інших керівників КПСС. Отож, чекісти почали задумуватися, чи не варто видворити В. Величковського назавжди за кордон, щоб розмови про репресії церкви в ССРСР припинилися.

На подальший хід подій вплинула ще одна обставина. Під час перебування в колонії стан здоров'я В. Величковського значно погіршився. Про це свідчить медична довідка, видана йому в січні 1972 р., де зазначено, що він є інвалідом другої групи. Судячи з усього, у 1970—1971 рр. він про це повідомив листом або через знайомих свою сестру Віру Ніколич-Величковську, яка проживала в Югославії. Цілком ймовірно, що В. Величковський і його сестра, усвідомлюючи необхідність врятувати життя і здоров'я керівника підпільної УГКЦ, вирішили клопотати про звільнення та виїзд на постійне помешкання до Югославії. Зважаючи на необхідність якнайшвидшого вирішення питання, В. Ніколич написала три листи в КГБ УРСР з проханням помилувати та звільнити її брата⁷⁶. Вона гарантувала, що забезпечить його утримання та лікування, якщо він назавжди переїде до неї в Загреб.

Перший лист В. Ніколич до КГБ УРСР від 07 червня 1971 р. виглядав так: «Управлінню КГБ, Київ. Дуже, дуже просимо Вас, щоскорше звільнити, взявядно помилувати нашого старенького і хорого рідного брата-швагра-вуйка — Василя Володимировича Величковського, який знаходиться в Перевальську, ул. 3144/15 обл. Ворошиловград. Він вже відбув більш як 2/3 часу, на який був засуджений, а хорий є на серце і з певністю* добре зховується** там. Звертаємося до Вас з цею великою просьбою, щоби його помилувати і дозволити приїхати до нас і віримо, що Управління

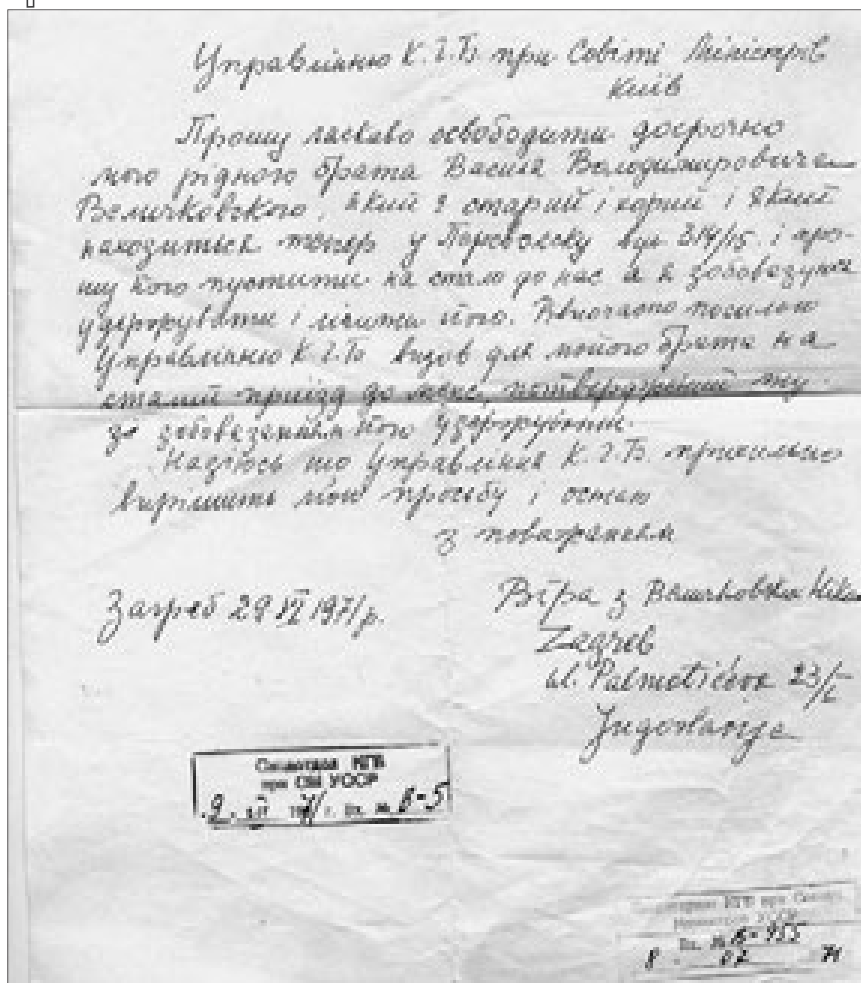
⁷⁴ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 101.

⁷⁵ Там само. — Арк. 102.

⁷⁶ Там само. — Арк. 113, пакет.

* Так у тексті.

** Так у тексті.

Лист Віри Ніколич-Величовської, сестри В. Величовського, до КГБ УРСР з проханням звільнити брата. 1971 р.

складається з добрих, щирих і гуманних людей, які люблять ро-
бити добро та тому маємо надію, що вислухаєте нашу просьбу
і що ми вскорі побачимо нашого братчика в нас. Остаємо з по-
важенням — Віра Величовських-Ніколич з сім'єю. Vira Nikolic,
Zagreb Palmoticeva 23/1 Yugoslavia».

29 червня 1971 р. В. Ніколич написала другого листа до КГБ УРСР такого змісту: «Управлінню КГБ при Совіті Міністрів, Київ. Прошу ласкаво освободити досрочно мого рідного брата Василя Володимировича Величковського, який є старий і хорий і який на-ходиться тепер у Перевальську вул. 314/15 і прошу його пустити на стало до нас, а я зобов'язуюсь удержувати і лічити його. Рівно-часно посилаю Управлінню КГБ визов на могого брата на сталий приїзд до мене, потверджений зі зобов'язанням його удержувати. Надіюсь, що Управління КГБ прихильно вирішить мою просьбу і остаю з поваженням — Віра з Величковських — Ніколич. Загреб 29.06.1971 р. Zagreb Palmoticeva 23/1 Yugoslavia».

Третій лист В. Ніколич до КГБ УРСР від 10 серпня 1971 р. мав такий вигляд: «Загреб, 10.08.1971 р. Управлінню КГБ при Совіті Міністрів в Києві. Ще раз прошу Управління КГБ звільнити могого брата Василя Володимировича Величковського, який перебуває в Перевальську, ул. 314/15, обл. Ворошиловградська, і дозволити йому приїхати на сталий побут до мене, де буде мати піклування і лікарську опіку з огляду що мій син лікар професор тутешнього медичинського факультету. Недавно я вислала до Вас запрошен-ня для нього на приїзд до мене, але тому що дотепер не мала ніякої відповіді, знову пишу і дуже дуже прошу удоволити моему проханню і випустити його бідного старенького і хорого. надіюсь, що ця моя просьба не буде без вислуду і то доброго і остаю з по-важанням — Віра Ніколич. Адреса моя: Zagreb Palmoticeva 23/1 Yugoslavia».

Після заяв В. Ніколич зав'язалося листування між різними за-цікавленими підрозділами КГБ УРСР — київським слідчим відді-лом КГБ, 5 управлінням КГБ УРСР, УКГБ по Львівській області та УКГБ по Ворошиловградській області. Як завжди в таких ви-падках, чекісти перевірили за обліками інформацію про В. Велич-ковського, зібравши дані про його арешти і судимості⁷⁷. Слідчий відділ КГБ УРСР склав на нього окрему довідку, охарактеризу-вавши в загальних рисах його діяльність в підпільній УГКЦ⁷⁸.

18 серпня 1971 р. шифротелеграмою № 19729 заступник на-чальника УКГБ по Львівській області Андрієнко у відповідь на

⁷⁷ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 109.

⁷⁸ Там само. — Арк. 109—110.

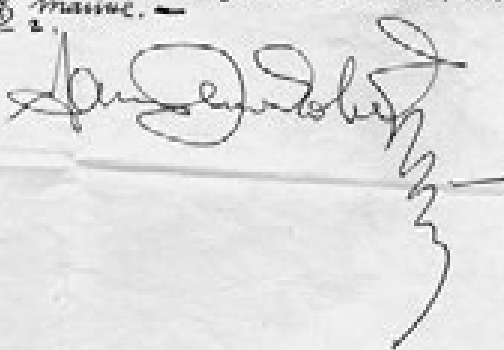
Обязательство

Я, Величковский Василий,
Владимирович, гражданин СССР, совер-
шено добровольно и лично заключаю обязательство
пункт Комитета в отношении о любых делах,
что бы я не совершил.

Физически за предом Советского Союза.
обещано быть лояльным к власти Советскому Со-
юдру, никаким действий, которые бы нахо-
дили ущерб или вред не допускать, ни лично,
ни материально.

Я обязуюсь соблюдать Советскому Мрави-
тельству за то, что это законные интересы в ду-
ху страны из СССР, удерживать Комитет
и продолжать оставаться. Сдерживать обязательство
буду держаться в течение.

11 Января, 1972 г.

Зобов'язання В. Величковського, написане за вказівкою з КГБ УРСР.
11.01.1972 р.

запит з Києва повідомив, що В. Величковський був керівником підпільної УТКЦ, проводивши активну «ворожу діяльність». Зважаючи на такі обставини, УКГБ по Львівській області вважало недоцільним звільняти його достроково з колонії та відпускати на

постійне місце проживання до сестри у Югославію⁷⁹. Цей документ доповідався заступнику Голови КГБ УРСР полковнику Серафиму Крикуну, який розпорядився передати матеріали до 5 управління КГБ УРСР, де власне і зберігалися всі оперативні документи у справі В. Величковського.

31 серпня 1971 р. начальник УКГБ по Львівській області генерал-майор М. Полудень надіслав листа № 5/4-2067 Голові КГБ УРСР генерал-полковнику В. Федорчуку, розглянувши заяву В. Ніколич щодо звільнення В. Величковського. Полудень зазначив, що В. Величковський до арешту був керівником катакомної УГКЦ та вів «активну ворожу діяльність», а тому його дострокове звільнення з виправно-трудової колонії та виїзд на постійне місце проживання в Югославію вважав недоцільним⁸⁰.

Здавалося б, що саме так все і мало б закінчитись. Якщо міркувати з точки зору тогочасного начальника Львівського управління КГБ, то М. Полудень робив все вірно, підготувавши такого «грамотного та політично вивіреного» листа. Він зазначив, що «В. Величковський є ворогом радянської держави, керівником підпільних греко-католиків», а тому недоцільно його звільняти та ще й з дозволом виїзду за кордон. Не врахував лише одного: у Києві політичні міркування були дещо іншими, і іноді керівництво КПУ і КГБ змінювало власну попередню точку зору, дозволяючи незгідним з радянським режимом виїхати з країни, щоб продемонструвати гуманність урядів УРСР та ССРСР, здобути повагу та прихильність світової спільноти. Так сталося і цього разу: на листі Полудня збереглася резолюція начальника 4 відділу 5 управління КГБ УРСР полковника Секарева: «Доложено т. Трояну⁸¹ 17.09.71 г. предложено УКГБ Львовской области подготовить новое предложение».

Саме так одні чекістські пропозиції іноді несподівано змінювались на інші, і відомі церковні діячі отримували дозвіл виїхати з ССРСР.

Звісно, що після такої керівної вказівки ставлення УКГБ по Львівській області до В. Величковського змінилося. 23 листопада

⁷⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 112.

⁸⁰ Там само. — Арк. 114.

⁸¹ Заступник Голови КГБ УРСР.

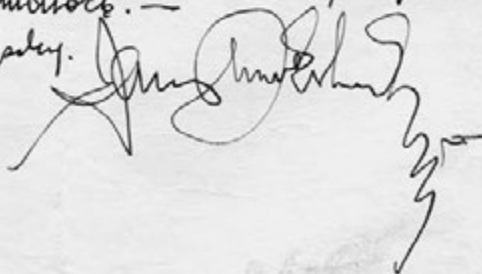
Урядові Української
Радянської Соціалістичної Республіки
Заява:

Я, Величковський Василь Володимирович, громадянин СРСР, виїжджаючи за межі Радянського Союзу, обіцяю бути лояльним для нашої Радянської держави, не допускати жодних дій, котрі нашкодять нісоду моїй соціалістичній Батьківщині, ні центю, ні тишечню.

Я цілком добровільно бажаю оказувати певні консультативні органи в роботі проти ворогів нашої держави, в кожній місці, де я не знаходився.

Висловлюю щиро навію і вдячність Радянському Уряду за те, що мені дозволено виїхати в іншу державу із СРСР. Громадяни-ном ЗКой я захищаюся. —

25 січня, 1972 року.

Зобов'язання В. Величковського уряду УРСР, написане за вказівкою
з КГБ УРСР. 25.01.1972 р.

1971 р. начальник УКГБ М. Полудень надіслав у слідчий відділ КГБ УРСР шифротелеграму № 5802, де зазначив, що проти виїзду В. Величковського в Югославію на постійне місце проживан-

ня після звільнення з місця ув'язнення не заперечує⁸². Документ аналогічного змісту отримав також начальник 5 управління КГБ УРСР полковник Л. Каллаш.

Ситуація змінилася, тепер вже співробітники КГБ поспішали організувати виїзд В. Величковського за кордон. 26 листопада 1971 р. зі слідчого відділу КГБ УРСР до УКГБ по Ворошиловградській області було надіслано шифротелеграму № 551302 з пропозицією схилити В. Величковського до виїзду з СРСР на постійне місце проживання в Югославію до його сестри⁸³.

17 грудня 1971 р. УКГБ по Ворошиловградській області шифротелеграмою № 3241 поінформувало начальника 5 управління КГБ УРСР Л. Каллаша про те, що В. Величковський написав заяву на ім'я начальника Львівського міського відділу МВД наступного змісту: «Я, Величковский, после освобождения из мест заключения желаю выехать на постоянное место жительства в Югославию после кратковременного пребывания во Львове. В Югославии в г. Загребе проживает моя родная сестра Николич Вера Владимировна. Прошу Вашего разрешения на оформление мне соответствующих документов о выезде на постоянное жительство в Югославию»⁸⁴.

Звісно, що подібні відповідальні рішення керівництво КГБ УРСР не могло прийняти без згоди своїх московських керівників. Крім того, на виїзд за кордон потрібен був дозвіл ЦК КПУ, зокрема Першого секретаря Петра Шелеста. Саме тому 22 грудня 1971 р. Голова КГБ УРСР генерал-полковник В. Федорчук надіслав лист № 55/404 до КГБ СРСР, де інформував, що В. Величковський отримав від сестри з Югославії виклик на виїзд до м. Загреб на постійне місце проживання, після чого написав заяву до органів МВД з клопотанням дати дозвіл на виїзд і оформлення документів. КГБ УРСР вважав за необхідне задовольнити прохання В. Величковського, хоча і допускав, що з Югославії він може переїхати у Ватикан та проводити антирадянську роботу. Однак якщо В. Величковський після виходу з колонії залишився б на території України, то він як керівник підпільної УГКЦ, знову очолив би та активізував свою діяльність. Федорчук зазначив, що

⁸² ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 115.

⁸³ Там само. — Арк. 15, зворот.

⁸⁴ Там само. — Арк. 116.

В. Величковський добре знав кадри духівництва в західних областях УРСР, умови та методи їх підпільної діяльності, користувався значним впливом у середовищі вірних, за особистими переконаннями був «релігійним фанатиком». Застосування до нього заходів кримінального чи адміністративного впливу було б затrudнене через його похилий вік та стан здоров'я. В кінці листа Федорчук просив КГБ ССРСР дозволити В. Величковському виїхати за кордон після закінчення відбуття строку покарання — 27 січня 1972 р., і не дозволяти йому повернутися у Львів⁸⁵.

Відповідь довелося чекати не довго. 12 січня 1972 р. начальник 5 управління КГБ ССРСР Ф. Бобков надіслав лист № 70026 на ім'я Голови КГБ УРСР В. Федорчука, де погодився з пропозиціями КГБ УРСР дозволити В. Величковському виїхати на постійне місце проживання у Югославію. При цьому Бобков рекомендував використати ситуацію з виїздом керівника підпільної УГКЦ за кордон, щоб просунути у керівництво церкви надійну агентуру КГБ УРСР, запропонувавши надати про це пропозиції у 5 управління КГБ ССРСР⁸⁶.

22 грудня 1971 р. Голова КГБ УРСР генерал-полковник В. Федорчук надіслав лист № 7891 Першому секретарю ЦК КПУ П. Шелесту, в якому було викладено те ж саме, що і в листі до КГБ ССРСР. 25 грудня 1972 р. П. Шелест наклав на документ резолюцію, що він згоден з пропозиціями КГБ УРСР⁸⁷.

Отримавши дозвіл від керівництва КГБ ССРСР та ЦК КПУ, чекісти підготували план заходів щодо В. Величковського та підпільного єпископату УГКЦ, який був затверджений Головою КГБ УРСР В. Федорчуком 28 грудня 1971 р.⁸⁸. Цей план з 12 пунктів розробили старший оперуповноважений 4 відділу 5 управління КГБ УРСР майор Серкін, начальник 4 відділу 5 управління КГБ УРСР полковник Секарев та заступник начальника 5 управління КГБ УРСР полковник Бейкул.

Планом пропонувалося використати ситуацію у зв'язку з рішенням урядових інстанцій щодо виїзду В. Величковського на по-

⁸⁵ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 117—118.

⁸⁶ Там само. — Арк. 119.

⁸⁷ Там само. — Арк. 120—121.

⁸⁸ Там само. — Арк. 122—126.

стійне місце проживання за кордон в Югославію, щоб не допустити пожвавлення діяльності підпільної УГКЦ.

Пунктом 1 плану передбачалося оформити спільно з УМВД по Львівській області виїзні документи В. Величковського.

Пунктом 2 плану за місцем відбуття покарання у м. Перевальську співробітники КГБ УРСР мали провести бесіди з В. Величковським, з'ясувати його плани та наміри, домовитись про порядок виїзду, переконати не брати участь в антирадянських акціях керівників УГКЦ за кордоном. Враховуючи висловлені В. Величковським на попередніх зустрічах заяви щодо лояльності до СРСР і його уряду, під час бесід планувалося отримати від нього письмову заяву на адресу уряду УРСР, де у вільній формі висловити такі питання: а) щодо бажання допомагати компетентним органам; б) обіцянку не брати участь в антирадянській акціях за кордоном; в) висловити подяку уряду СРСР за гуманний акт відносно нього (це при тому, що достроково він звільнений не був!). Виконанням цих завдань займався 4 відділ 5 управління КГБ УРСР.

Пунктом 3 плану передбачалося не допустити небажаних ексцесів з боку вірних УГКЦ в західних областях України і не дати можливості В. Величковському та його однодумцям провести у Львові організаційні зібрання. Саме тому за домовленістю з УМВД по Ворошиловградській області планувалося звільнити В. Величковського не 27, а 24 січня 1972 р. та доправити до Києва.

Пунктом 4 плану передбачалося поселити В. Величковського в номері готелю, обладнаному підслуховуючою технікою.

Пунктом 5 плану дозволялося В. Величковському зустрітись у Києві з його сестрою В. Петришин та монахом Курчабою, але під контролем літерної (тобто підслуховуючої) техніки.

Пунктом 6 плану визначалося дату від'їзду В. Величковського 27 січня 1972 р. літаком Київ-Белград з аеропорту у Борисполі.

Пунктом 7 плану доручалося УКГБ по Львівській області простежити за реакцією вірних УГКЦ на звільнення та від'їзд В. Величковського за кордон, запобігти виїзду вірних до В. Величковського у Київ і можливій передачі інформації для вивозу за кордон.

Пунктом 8 плану передбачалося всі витрати, пов'язані з оформленням виїзних та проїзних документів і коштів на утримання В. Величковського в готелі в м. Києві віднести за рахунок

КГБ УРСР. Чекісти вміли проявляти щедрість, коли це було їм потрібно.

Наступні пункти плану стосувалися підпільного єпископату УГКЦ. Зокрема, пунктом 9 передбачалося за допомогою В. Величковського встановити негласний контакт співробітників КГБ з монахом з ордену редemptористів Курчабою та спробувати домовитись з ним про співпрацю. В. Величковський характеризував Курчабу як лояльного до радянської влади і обіцяв переконати його співпрацювати з КГБ УРСР.

Пунктами 10 і 11 плану передбачалося активізувати роботу з агентами КГБ «Сова», «Подільський» та «Поточин» з метою просування своїх людей в керівництво підпільної УГКЦ.

Пунктом 12 плану передбачалося задокументувати активну організаційну роботу Стернюка, який під час перебування В. Величковського в колонії керував діяльністю підпільної УГКЦ. Враховуючи те, що Стернюк був вороже налаштований до радянської влади, у перспективі чекісти збиралися притягти його до кримінальної відповідальності.

Бюрократична машина КГБ закрутилася з новою силою. 24 грудня 1971 р. начальник 5 управління КГБ УРСР полковник Л. Каллаш скерував листа № 11/4/7320 начальнику УКГБ по Львівській області генерал-майору М. Полудню, додавши до нього виклик від В. Ніколич для виїзду в Югославію⁸⁹.

15 січня 1972 р. заступник Голови КГБ УРСР Троян надіслав начальнику УКГБ по Львівській області полковнику Полудню шифротелеграму з вказівкою негайно організувати оформлення виїзних документів В. Величковському⁹⁰. Троян повідомив, що всіма інстанціями було дано дозвіл В. Величковському на виїзд з ССРСР в Югославію до сестри на постійне місце проживання. Виїзд було заплановано 27 січня 1972 р., без заїзду у Львів (це була добре продумана і обов'язкова умова чекістів — щоб не допустити спілкування В. Величковського з вірними УГКЦ, а особливо з єпископатом). Планувалося, що у Києві В. Величковський мав перебувати 25—26 січня 1972 р., де планувалася зустріч з сестрою Петришин та монахом Курчабою. У зв'язку з цим Троян плану-

⁸⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 127.

⁹⁰ Там само. — Арк. 128—129.

Співробітники КГБ УРСР пригощають В. Величковського перед висилкою з України. Київ, 25—27 січня 1972 р. Справа В. Величковський, зліва — ймовірно, полковник Сескарсв

вав використати агентурні та оперативно-технічні засоби для вичення настроїв серед вірних УГКЦ, виявлення можливих намірів щодо передачі через В. Величковського матеріалів про УГКЦ за кордон. У разі отримання сигналів про такі наміри пропонувалося вжити всіх необхідних заходів для запобігання небажаних для КГБ наслідків. Зважаючи на відсутність у В. Величковського при собі необхідних особистих речей (білизни, взуття, одягу), Троян запропонував доручити одному з оперативних співробітників УКГБ по Львівській області під виглядом співробітника міліції відвідати квартиру В. Величковського та запропонувати його домогосподарці Шевчук підготувати необхідні речі. У Київ їх запропонувати привезти сестрі В. Величковського. Також В. Величковському дозволили взяти з собою деякі предмети релігійного культу, вилучені в нього під час арешту.

18 січня 1972 р. начальник 5 управління КГБ УРСР полковник Л. Каллаш надіслав листа № 5/4/428 начальнику ОВІР МВД УРСР полковнику міліції В. Осокіну з пропозицією дати вказівку ОВІРу УМВД по Львівській області про термінове оформлення В. Величковському виїзних документів в Югославію на постійне

Василь Величковський. Фото, зроблені після арешту у 1969 р.

мешкання⁹¹. Завдяки цьому оформлення документів на виїзд В. Величковського з СРСР було зроблено максимально швидко.

Звісно, що продовжувалася робота співробітників КГБ УРСР щодо ідеологічного переконання В. Величковського до співпраці з КГБ. 14 січня 1972 р. начальник 4 відділу 5 управління КГБ УРСР полковник Секарев підготував довідку, у якій виклав зміст розмов з В. Величковським 10 і 11 січня 1972 р. у виправно-трудовій колонії № 15 УМВД по Ворошиловградській області⁹². Секарев зазначив, що з моменту останньої їх зустрічі у травні 1971 р. В. Величковський помітно змінився фізично, почував себе нездоровим, протягом місяця лікувався у лікарні УМВД в м. Ворошиловграді через захворювання серця, а у січні 1972 р. перебував на лікуванні в санітарній частині колонії.

Безпосереднім приводом для зустрічі з В. Величковським стало рішення інстанцій про його виїзд на постійне місце помешкання в Югославію. Секарев побудував бесіду таким чином: в перший

⁹¹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 130.

⁹² Там само. — Арк. 131—134.

день розмови він продовжив обговорення важливих питань щодо релігійної діяльності В. Величковського і його можливої участі в антирадянських акціях вірних УГКЦ за кордоном та контактів з закордонними українськими організаціями; на другий обговорювалися виключно практичні питання про від'їзд В. Величковського та його перебування за кордоном.

Скарев зазначив, що спочатку В. Величковський з деякою недовірою зустрів повідомлення про дозвіл виїхати за кордон. Мабуть, він був переконаний, що з СРСР його ніколи не випустять. Далі він буцімто висловив свій подив і радість з приводу того, що залишиться громадянином СРСР: «Я думав, мене просто викинуть з країни і закриють за мною двері назавжди», — пояснив він (згодом так і сталося)⁹³. Далі він став запевняти, що не робитиме за кордоном нічого такого, що могло би зашкодити інтересам СРСР, а навпаки, готовий працювати для користі країни, де він прожив довге життя і де залишаються його живі та мертві родичі.

Скарев поцікавився, чи думає В. Величковський про переїзд на проживання з Югославії до Риму. В. Величковський відповів, що до Сліпого він поїде, можливо, залишиться жити у Ватикані, але лише з благословення Папи Римського.

Скарев висловив припущення, що після появи у Римі В. Величковський буде атакований кореспондентами газет, які будуть намагатися взяти у нього інтерв'ю «антирадянського характеру». В. Величковський відповів, що він хотів би приїхати у Рим інкогніто, а інтерв'ю пресі він давати взагалі не збирається. При цьому він зазначив, що образи на радянську владу у нього немає, оскільки вона, за його словами, «зробила багато хорошого для народу». Але цілком зрозуміло, що до всіх висловлювань В. Величковського в цій ситуації слід ставитися обережно, повірити в них важко. Йшлося все-таки про його звільнення. Про свої два арешти В. Величковський говорити відмовився, хоча і зазначив, що у 1969 р. його безпідставно звинуватили в антирадянській діяльності і він з вироком не згоден. Пояснюючи цю думку, він зазначив, що у вилученій при арешті в січні 1969 р. літературі нічого антирадянського не було, а були лише окремі критичні зауваження про порядки в країні.

⁹³ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 131—132.

Під час бесіди Секарев і В. Величковський неодноразово повертались до питання про надання останнім допомоги ССРСР, і, зокрема, органам КГБ. Величковський прямо повідомив, що готовий надати допомогу, виконати будь-яке завдання, але просив пояснити, що саме цікавить КГБ. У відповідь Секарев повідомив, що КГБ цікавить інформація про задуми антирадянських організацій, які діяли за кордоном, з якими доведеться зіткнутися В. Величковському. «Як же ми зустрінемося?» — запитав В. Величковський, і зразу ж сам перерахував три можливих варіанти: «Або ви приїдете до мене в Рим, або через посольство ССРСР, або я приїду в Україну»⁹⁴.

Враховуючи цю заяву, чекісти запропонували В. Величковському викласти письмово, у вільній формі своє зобов'язання, відобразивши три моменти: бажання допомагати компетентним органам (тобто КГБ УРСР), відмову від участі в антирадянських акціях за кордоном та подяку уряду ССРСР за гуманний акт стосовно нього. В. Величковський схвалив зміст заяви, написав її власноручно, кілька разів прочитав та підписав. Ця заява і була ціною його звільнення. Ось як виглядав цей текст:

«Я, Величковский Василий Владимирович, гражданин СССР, совершенно добровольно изъявляю желание оказать помощь компетентным органам в любом месте, где бы я не находился. Выезжая за пределы Советского Союза, обещаю быть лояльным к нашему Советскому государству, никаких действий, которые бы наносили ущерб моей Родине, не допускать, ни устно ни письменно. Я искренне благодарен Советскому правительству за то, что мне разрешили выехать в другую страну из СССР, гражданином которого я продолжаю оставаться. Содержание обязательства буду держать в тайне. 11 января 1972 года»⁹⁵.

Цей текст, на нашу думку, вимагає додаткових пояснень. Думається, що за дозвіл виїхати назавжди з ССРСР в більш заможні та демократичні іноземні держави багато хто в той час міг би з радістю написати подібну заяву, навіть не переживаючи. Однак це зовсім не означало її виконувати. За кордоном можна було залишатися собою і не боятися КГБ, що і підтвердили подальші події.

⁹⁴ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 131—134.

⁹⁵ Там само. 135, пакет.

Секарев запитав В. Величковського, чи розповідь він про своє зобов'язання Йосипу Сліпому? Він відповів ствердно, оскільки інакше вчинити не вважав за можливе. Секарев висловив припущення, що Сліпий після цього може покарати В. Величковського, але той запевнив, що постарається попередньо вивчити настрої Сліпого. Крім того, В. Величковський був переконаний, що Сліпий нікому про такі речі говорити не стане, адже він сам тривалий час перебував в тюрмах в ССРСР, і також виїхав з країни, що давало підстави недоброзичливцям запідозрити його у співпраці з КГБ.

Далі у бесіді були обговорені питання щодо діяльності вірних УГКЦ в західних областях України. Секарев зазначив, що після арешту В. Величковського духовенство стало слабше вести роботу. Однак В. Величковський не погодився з цим і сказав: «Не слабше, лише ззовні не так помітно»⁹⁶. Серед своїх довірених осіб відзначив В. Стернюка та Курчабу, причому вважав, що останній начебто був більш лояльно налаштований до радянської влади.

Під час обговорення питання про виїзд до Югославії В. Величковський погодився на будь-який варіант, хоча зазначив, що було б не погано заїхати у Львів. Потім він написав листи своїй сестрі Петришин та домогосподарці Шевчук, яка мала забрати у Перевальську непотрібні речі та привезти їх у Львів, не згадавши ні словом, щоб йому зі Львова привезли необхідні речі (можливо, сподівався, що все-таки співробітники КГБ дозволять відвідати Львів і самому зібратися у квартирі).

В кінці довідки Секарев зазначив, що «робота з Величковським» буде продовжена за окремим планом⁹⁷. Що це були за плани КГБ УРСР, стає зрозуміло з рапорту Секарева на ім'я заступника Голови КГБ УРСР генерал-майора Н. Трояна від 14 січня 1972 р.⁹⁸. Секарев доповідав Трояну, що згідно з його усною вказівкою 11 січня 1972 р. завербував в Перевальську у якості агента єпископа підпільної УГКЦ В. Величковського. При цьому він зазначив, що особистий контакт з Величковським було встановлено на початку 1969 р. після арешту. Далі час від часу проводились зустрічі, на яких В. Величковський надав певний обсяг інформації

⁹⁶ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 132—134.

⁹⁷ Там само. — Арк. 134.

⁹⁸ Там само. — Арк. 189-190.

про діяльність підпільної УТКЦ, хоча вичерпних даних так і не повідомив. Оскільки В. Величковському було дозволено виїхати на постійне проживання до сестри в Югославію, то співробітники КГБ не впустили нагоди переговорити з ним. Сєкарев наголосив, що 11 січня В. Величковський добровільно власноручно написав зобов'язання про секретну співпрацю з КГБ і дав обіцянку не брати участь за кордоном в антирадянських акціях. В кінці документа Сєкарев просив затвердити вербовку В. Величковського в якості агента КГБ УРСР під псевдонімом «Римський». З цією думкою погодився також заступник начальника 5 управління КГБ УРСР полковник Бейкул.

Ця ситуація наводить на деякі роздуми. Думається, що досвідчений оперативник Сєкарев добре усвідомлював, що з В. Величковського працюючого агента КГБ за кордоном ніяк не виїде. Але він не втратив нагоди відзвітувати про свою активну роботу з в'язнем і її результати керівництву. Це підвищувало його авторитет в колі чекістів, давало великі шанси на заохочення по службі. До того ж, такі звіти давали впевненість керівництву КГБ УРСР, що ситуація перебуває під їхнім повним контролем.

Паралельно з цим УКГБ по Львівській області відстежувало реакцію греко-католиків на лист В. Величковського щодо його запланованого від'їзду. 24 січня 1972 р. агент УКГБ по Львівській області «Ніна» донесла, що 23 січня мала зустріч з єпископом В. Стернюком, який їй розповів про отримання листа від В. Величковського. Лист був написаний 11 січня, до пошти, як видно з штемпеля, чомусь кинутий у Львові. В. Величковський написав, що вже вільний, але не написав, де він перебуває, з чого Стернюк іронізував, що «то такий він вільний, сам не знає, де він є»⁹⁹ На думку Стернюка, лист «був продиктований НКВДистами». Ще В. Величковський написав, що має намір виїхати до сестри в Югославію, а в Києві перебуватиме в готелі «Україна». Щодо виїзду в Югославію, то, на думку Стернюка, це була свого роду «висилка», яка не дасть змоги повернутися назад. Агент зауважила Стернюку, що В. Величковський з Югославії може поїхати до Рима, на що Стернюк відповів: «Пощо він туди поїде, кому

⁹⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 202.

Довідка ЗАГС, видана В. Величковському. 21.01.1972 р.

він там потрібен, він нічого не зможе зробити». У «Ніні» склалося враження, що Стернюк глибоко переживав всі ці події, шкодував, «що ще один від нас поїде», в розмові був задуманий, руки тремтіли¹⁰⁰.

Перебування В. Величковського у Києві 25-27 січня 1972 р. так само докладно зафіксоване чекістами у довідці від 28 січня 1972 р., складеній його постійним куратором — начальником 5 відділу КГБ УРСР полковником Секаревим¹⁰¹. Крім того, чекісти організували підслуховування у номері В. Величковського, і всі його розмови з відвідувачами були зафіксовані на плівках, які згодом були відображені у документах («сводках по об'єкту») від 25, 26 і 27 січня 1972 р.¹⁰². З цього видно, що чекісти організували ретельний нагляд за В. Величковським, відстежували чи не кожне його слово, вжили заходів, щоб він не мав можливості діяти самостійно.

¹⁰⁰ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 202.

¹⁰¹ Там само. — Арк. 136—140.

¹⁰² Там само. — Арк. 144—160, 161—174, 175—176, 177—180, 181, 182—187.

В документах зазначено, що після прибуття з Перевальська згідно з вказівкою керівництва КГБ УРСР від «Римського» (оперативний псевдонім В. Величковського) було отримано нову заяву на адресу уряду УРСР. У порівнянні з тією, що була написана в Перевальську, нова заява містила більш чіткі формулювання про «відданість» В. Величковського Радянському уряду і про «бажання допомоги компетентним органам в роботі проти ворогів ССРСР». На критичні зауваження він відреагував спокійно, текст заяви В. Величковський буцімто написав без всілякого тиску з боку оперативників. Ось текст цієї заяви: «Урядові Української радянської Соціалістичної Республіки. Я, Величковський Василь Володимирович, громадянин ССРСР, виїжджаючи за межі Радянського Союзу, обіцяю бути лояльним до нашої Радянської держави, не допускати жодних дій, котрі наносили б шкоду моїй соціалістичній батьківщині ні усно, ні письменно. Я цілком добровільно бажаю оказувати поміч компетентним органам в роботі проти ворогів нашої держави в кожному місці, де б я не знаходився. Висловлюю щирю подяку і відданість радянському уряду за те, що мені дозволено виїхати в іншу державу із ССРСР, громадянином якої я залишаюсь. 25 січня 1972 р.»¹⁰³.

Секарев зазначив, що В. Величковський багато разів висловлював вдячність уряду за дозвіл виїхати з ССРСР і обіцяв «поводитися за кордоном, як радянський громадянин». Власне, а що ж іще йому залишалося робити в таких умовах? Крім того, він дякував оперативному працівнику КГБ (мабуть, тому-ж таки Секареву) за допомогу та піклування про нього.

В аеропорту «Бориспіль» 27 січня В. Величковський висловив побажання зробити щось приємне оперативнику, який його проводжав. «Чи можна буде прислати вам який-небудь сувенір?» — запитав він¹⁰⁴. Оперативник подякував і просив нічого не прислати, але зазначив, що якщо В. Величковський справді хоче добра йому і ССРСР, то нехай у своїх діях і виступах за кордоном не виходить за межі свого ж зобов'язання як громадянина ССРСР. «Постараюсь, постараюсь», — запевнив В. Величковський.

¹⁰³ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 141, пакет.

¹⁰⁴ Там само. — Арк. 136—140.

У відповідь на одне з таких запевнень оперативний працівник 25 січня 1972 р. висловив претензію В. Величковському: мовляв, він навіть зараз не повністю відвертий, уникає розмов навіть про другорядні теми щодо діяльності УГКЦ, наприклад, не каже, коли його висвятили у єпископи. В. Величковський у відповідь сказав: «О, це зовсім не другорядне питання, але я вам зараз розповім. Єпископом я став в 1963 р., висвячував мене Й. Сліпий перед від'їздом в Італію, а рішення Ватикану з цього питання привіз кардинал Віллібранс, який приїжджав за Сліпим»¹⁰⁵.

Секарева також зацікавило, чому у Київ до В. Величковського не приїхав Курчаба. «Він боїться, як і Стернюк. Вони впевнені, що мене спеціально не пускають у Львів, і тому не хочуть ризикувати», — відповів В. Величковський¹⁰⁶. На наполягання оперативників, В. Величковський послав у Львів телеграму, щоб Курчаба приїхав, але той так і не з'явився. Зате несподівано для чекістів в номері з'явився священник Є. Смаль, який самостійно розшукав В. Величковського в готелі «Україна», і кілька хвилин переговорив з ним, поки Секарев і його підлеглі не «попросили» його піти (про це докладно розповімо нижче).

У розмовах 26 січня 1972 р. В. Величковський був більш відвертим з чекістами. Він визнав, що зв'язок між священниками підпільної УГКЦ та Ватиканом підтримувався через іноземців-туристів, які відвідували Львів. Однак прізвищ їхніх він не назвав, повідомивши, що до нього їх просто приводили, причому задовго до арешту 1969 р.

Щодо свого спадкоємця на посаді керівника підпільної УГКЦ в Україні В. Величковський дав зрозуміти, що ним залишився В. Стернюк. Особливо охоче він розповів про працю греко-католиків щодо «перетягування» православних на позиції католицизму. Він прямо і навіть з гордістю зазначив, що, на його думку, майже всі православні священники в західних областях УРСР стали прихованими греко-католиками. Вони очолювали православні приходи, але під час богослужінь не згадували патріарха Московського Пімена, а лише Папу Римського, що дуже подобалося місцевим людям.

¹⁰⁵ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 136—140.

¹⁰⁶ Там само.

В порядку уточнення Сєкарев поцікавився, а чи не перебільшує В. Величковський успіхи уніатів? На це він отримав відповідь, що приховано підтримували УГКЦ лише ті люди, з ким проводилась відповідна робота. На зауваження Сєкарева, що це, мабуть, люди старшого віку, які були священиками до 1946 р., а молоді після закінчення православних шкіл та духовних семінарій будуть вірні православ'ю, В. Величковський відповів: «Помиляється, саме молодь швидше йде до нас»¹⁰⁷.

Щодо єдиного обліку всіх вірних, в тому числі тих, які перешли з православ'я до греко-католиків, то В. Величковський зазначив, що такого немає: «щоб дані не потрапили до Вас, але в єпархіях ті, кому треба, знають»¹⁰⁸.

Сєкарев поцікавився, а чи не «перетягли» уніати на свій бік православних архієреїв Миколу, Йосипа та Григорія, які керували діяльністю РПЦ в Західних областях України. В. Величковський відповів, що з ними все було б важче. За його словами, митрополит Львівський Микола ніякої шкоди греко-католикам не вчинив, проти них не виступав, хоча мав для цього значні можливості. Щодо архієпископів Йосипа (Івано-Франківськ) та Григорія (Закарпаття), то їх він назвав аморальними людьми, які, на його думку, можуть перебувати серед священиків лише в РПЦ.

У розмовах В. Величковський сам порушив тему щодо способу зв'язків з співробітниками КГБ, запропонувавши для цього м. Варшаву, куди він міг би приїхати. Крім того, він наполегливо добивався адреси Сєкарева, щоб можна було надсилати листи з інформацією про своє перебування за кордоном. Звісно, що ніякої адреси названо не було, зате Сєкарев запропонував надсилати листи на ім'я домогосподарки Шевчук Анни Андріївни (м. Львів, вул. Б. Хмельницького, б. 87. кв. 11), а оперативні працівники будуть до неї періодично заходити. Було домовлено, що свої листи В. Величковський буде помічати хрестиком на конверті, і Шевчук не стане їх відкривати. Сєкарев висловив В. Величковському побажання, щоб той у листах не розкривав своє «співробітництво» з КГБ УРСР, щоб про це не дізналися сторонні люди.

¹⁰⁷ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 136—140.

¹⁰⁸ Там само.

За результатами розмов у Секарева склалось враження, що В. Величковський недаремно погодився «співпрацювати» з КГБ УРСР. Очевидно, він розглядав таку «співпрацю» як передумову для нормалізації відносин УГКЦ з радянською владою, і цю думку неодноразово висловлював вголос. Крім того, В. Величковський наполягав на можливості свого повернення в СРСР після зустрічі з Й. Сліпим, а співпрацю з КГБ розглядав як запоруку недопущення кримінального переслідування вірних УГКЦ, які діяли нелегально в Західній Україні.

В кінці документа Секарев запропонував продовжити роботу з В. Величковським як з агентом КГБ УРСР для отримання необхідної інформації про діяльність зарубіжних католицьких центрів або компрометації його перед керівництвом Ватикану; вжити всіх необхідних заходів, щоб не допустити повернення В. Величковського в СРСР¹⁰⁹. Як показали подальші події, ніякої співпраці КГБ з Величковським після його виїзду за кордон не було.

Стисла інформація про підготовку, умови і подробиці виїзду В. Величковського за кордон також збереглася у чекістських звітах. 28 січня 1972 р. Голова КГБ УРСР генерал-полковник В. Федорчук надіслав про це шифротелеграму № 55168 на ім'я начальника 5 управління КГБ СРСР генерал-майора Ф. Бобкова¹¹⁰. В доповнення до цього листа 1 лютого 1972 р. заступник начальника 5 управління КГБ УРСР полковник Бейкул надіслав начальнику 5 управління КГБ СРСР Ф. Бобкову довідку про розмови Секарева з В. Величковським, зобов'язання В. Величковського перед органами КГБ, його фотографії. В листі зазначено, що після від'їзду В. Величковського КГБ УРСР намагатиметься активізувати роботу з просування своєї агентури в керівництво підпільної УГКЦ, зокрема агентів «Сова» та «Подольський». Крім того, планувалося залучити до співпраці і інших єпископів, а у разі їх «ворожих дій» — здійснити заходи, які могли б їх скомпрометувати¹¹¹.

Про те, як відреагував керівник підпільної УГКЦ Стернюк на виїзд В. Величковського за кордон, свідчить повідомлення заступника начальника УКГБ по Львівській області Андрієнка № 50144

¹⁰⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 137—140.

¹¹⁰ Там само. — Арк. 191.

¹¹¹ Там само. 192—193.

від 8 лютого 1972 р.¹¹². У ньому зазначено, що агент УКГБ «Правдива» мала зустріч з наступником В. Величковського — єпископом В. Стернюком (чекісти надали йому оперативний псевдонім «Ескулап»). Стернюк розповів, що уніати отримали листи В. Величковського з запрошенням Курчабі і Шевчук зустрітися у Києві. Ці листи йому не сподобались, бо були, за його словами, «надто радісними», а особливо насторожило те, що В. Величковський опинився на волі на кілька днів раніше від 27 січня — дати закінчення строку покарання. Саме тому Курчаба не поїхав на зустріч.

Окрім того, після повернення з Києва А. Шевчук мала зустріч зі В. Стернюком та розповіла йому подробиці про зустріч з В. Величковським. Вона у присутності чекістів повідомила В. Величковському, що Курчаба не приїхав у Київ через хворобу, а на вухо йому шепнула, що побоявся. Шевчук була дуже здивована поведінкою В. Величковського: під час зустрічі він представив їй співробітника КГБ як «свого кращого друга», говорив в його присутності такі речі, які вона ніколи не чула від нього і не могла б про таке навіть подумати (на жаль, в документі не вказано, що саме). В. Величковському і А. Шевчук в Києві була надана машина, їх проживання і харчування в готелі оплачувалося. За спостереженнями А. Шевчук, В. Величковський постарів, і вона повідомила агенту, що «він став дряхлим і навіть схильним до обговорення дрібниць». Розповіла, що він забрав з колонії непотрібні речі, продукти, брудну білизну, і частину з цих речей передав їй, а дещо повіз з собою в Югославію.

Шевчук запитала В. Величковського, чому він погодився поїхати у Югославію. На це він відповів, що його сестра дуже старалася забрати його до себе, а радянський уряд не заперечував проти цієї пропозиції. Зважаючи на це, А. Шевчук дійшла до думки, що Величковський в СРСР не повернеться. Їй навіть здалось, і вона розповіла про це агенту, що він став «неповна розуму».

Між тим, поведінка В. Величковського мала свої пояснення. В. Стернюка сильно схвилювало, що В. Величковський мав звільнитися з колонії 27 січня 1972 р., але в цей же день виїхав в Югославію. Раніше він обіцяв попередити про свої плани, але ніякої

¹¹² ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 194—196.

інформації В. Стернюк не отримав. Саме тому він запідозрив, що у колонії В. Величковському ввели щось в організм з метою послаблення розуму та сили волі. Коли агент «Правдивая» запитала, чи Стернюку щось відомо про наміри В. Величковського їхати в Рим, той відповів, що В. Величковський дуже слабкий і мабуть довго не проживе. Взагалі Стернюк висловив невдоволення від'їздом В. Величковського: на його думку, не слід було єпископу їхати, краще було залишитися на місці; від'їзд В. Величковського послабив УТКЦ в Україні.

Прочитавши це повідомлення, Голова КГБ УРСР В. Федорчук наказав доповісти про нього в КГБ ССРСР у Москву. Це зробив заступник начальника 5 управління КГБ УРСР полковник Бейкул 17 лютого 1972 р. листом № 5/4/1218¹¹³.

Між тим, чекісти продовжували систематизувати інформацію про реагування вірних підпільної УГКЦ на виїзд В. Величковського. 12 лютого 1972 р. начальник УКГБ по Львівській області генерал-майор М. Полудень повідомив КГБ УРСР шифротелеграмою № 50168, що 11 лютого агент УКГБ «Тихий» мав зустріч з колишнім ректором уніатської семінарії Іваном Черняком, і дізнався від нього подробиці про обставини виїзду в Югославію В. Величковського та дії у зв'язку з цим духовенства УГКЦ¹¹⁴. Згодом з Києва до Львова було надіслано і агентурне донесення «Тихого», завірене начальником 4 відділення 5 відділу УКГБ по Львівській області капітаном Б. Романовим¹¹⁵. За словами Черняка, А. Шевчук одразу ж повідомила В. Стернюка про звільнення В. Величковського та його запланований виїзд в Югославію. Стернюк направив з нею до Києва священника Є. Смалья, якому дав якісь доручення, що їх В. Величковський мав передати після виїзду з ССРСР кардиналу Й. Сліпому та Папі Римському. Смаль самостійно приїхав до Києва, розшукав готель «Україна», зустрівся з В. Величковським у його готельному номері і хотів усно повідомити про доручення В. Стернюка. Але В. Величковський зробив йому знак рукою нічого не говорити, підозрюючи про наявність підслуховуючої техніки. Тоді Смаль

¹¹³ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 197—198.

¹¹⁴ Там само. — Арк. 199—201.

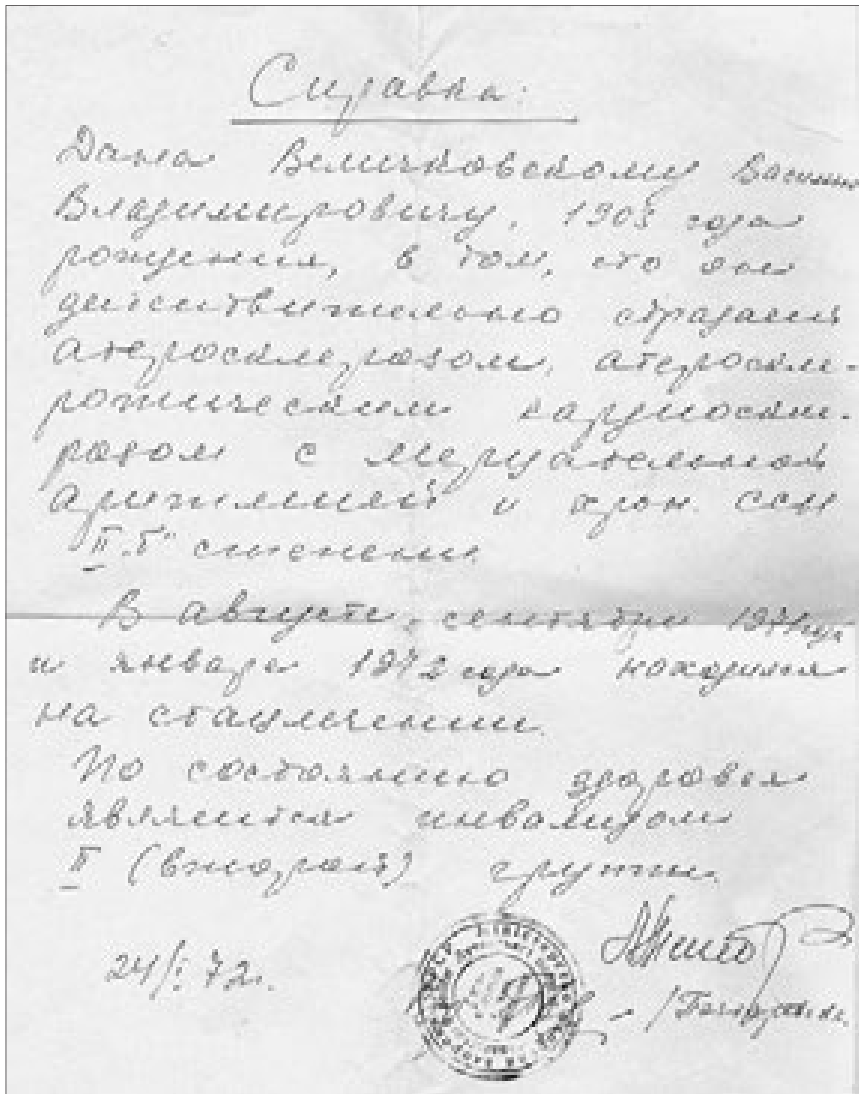
¹¹⁵ Там само. — Арк. 211—213.

виклав прохання Стернюка на папері, але багато написати не встиг, оскільки за кілька хвилин в номер зайшли співробітники КГБ і запитали, звідки він взявся. Смаль відповів, що приїхав попрощатись з В. Величковським, тоді співробітники КГБ запропонували йому швидко попрощатись з В. Величковським та повертатися у Львів.

В. Величковський встиг повідомити Смалю, що в колонії тримався достойно, вірних не видавав. Також повідомив про розмови з ним в колонії співробітників КГБ, і що про ці переговори має намір розповісти Й. Сліпому та Папі Римському. Однак про зміст цих розмов В. Величковський нічого не повідомив, сказав лише, що планує повернутися у Львів приблизно через півроку. На думку Івана Чорняка, було цілком можливо, що після свого 80-ліття (17.02.1972) Й. Сліпий міг би зробити В. Величковського своїм наступником. Показово, що після прибуття в Югославію В. Величковський телеграмою повідомив священників УГКЦ про свій успішний приліт.

Чекісти зазначали, що УКГБ по Львівській області обов'язково поінформує про всі зазначені факти КГБ ССРСР поштою, а також продовжуватиме стеження за реагуваннями вірних підпільної УГКЦ на звільнення та виїзд В. Величковського. Цікаво, що агент «Тихий» за завданням чекістів повинен був не лише стежити за реагуваннями вірних УГКЦ на зміни у долі В. Величковського, а й на їхнє реагування на оперативні заходи КГБ у справі «Блок» (арешт на початку 1972 р. відомих українських культурних діячів і дисидентів, серед яких було багато львів'ян).

Тим часом, виїзд В. Величковського з ССРСР отримав широкий резонанс в закордонній пресі. 13 лютого 1972 р. газета «Шлях Перемоги» опублікувала замітку «Радісна вістка з України». В ній зазначено, що «большевицькі окупанти мали звільнити з тюрми Архієпископа УКЦ Кир Василя Величковського. 28 січня ц. р. мав Владика виїхати з Києва через Югославію — до Риму. Без сумніву, москалів змусив до цього могутній голос протесту всієї української волелюбної християнської еміграції, заходами нашого Верховного Архієпископа та, правдоподібно, інтервенції Ватикану. Ця радісна вістка, це дальший доказ незламного і переможного наступу українців християн у боротьбі з комуністсько-російськими

Медична довідка про стан здоров'я В. Величковського, видана після закінчення строку ув'язнення. 24.01.1972 р.

The image shows two pages of a document. The left page is a typed 'Справка' (Certificate) from the Ministry of Internal Affairs of the USSR, dated 1972. It contains a photograph of a man and a circular official seal. The right page is a handwritten report or log with a table and various signatures and dates.

Довідки про звільнення В. Величковського з колонії. 1972 р.

безбожниками. Слава нашому безстрашному провідникові катакомбної Церкви»¹¹⁶.

3 березня 1972 р. начальник служби «Р» КГБ УРСР полковник-інженер Танкаєв листом № 17/3 — 197 поінформував начальника 5 управління КГБ УРСР полковника Каллаша, що 25—26 лютого 1972 р. іноземні радіостанції повідомили про приїзд В. Величковського до Риму. Зокрема, у програмі «Новини дня» від 05.00 до 06.00 на радіо «Голос Америки» було передано інформацію, що у Ватикан прибув з СРСР архієпископ Василь Величковський, який був засуджений до 3 років позбавлення волі в СРСР. Радіослухачам було повідомлено подробиці про звільнення В. Величковського, а також те, що у Рим він приїхав як гість кардинала Й. Сліпо-

¹¹⁶ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 203.

го, відвідавши по дорозі в Загребі свою сестру. Цю ж інформацію було повторено в радіопередачах від 18.00 до 19.00.

Чекістам вдалося записати зміст радіопередачі «Міжнародні новини», що транслювалася на радіостанції «Свобода» 25 лютого 1972 р. від 21.00 до 24.00: «Архієпископ української католицької церкви Василь Величковський прибув до Ватикану як гість голови української католицької церкви кардинала Йосипа Сліпого-Коберницького. Архієпископ Величковський перебув 13 років у таборах і тюрмах Радянського Союзу. Уперше його заарештовано у Львові 46 року. Тоді його засудили до 10 років примусової праці. 56 року, після звільнення, Василеві Величковському (тоді ще священникові) не дозволено займатися церковною діяльністю. Як відомо, 47 року українську греко-католицьку Церкву в Радянському Союзі заборонили. 69 року архієпископа Величковського знову заарештували за звинуваченням у поширюванні релігійних поглядів. У зв'язку із цим його засуджено до трьох років тюремного ув'язнення. Як повідомляє агентство Рейтер, кілька тижнів тому архієпископа Величковського звільнили і дозволили виїхати до Югославії відвідати сестру. Зі свого боку кореспондент агентства Юнайтед Прес Інтернешнл, посилаючись на інформації з ватиканських кіл, повідомляє: архієпископ Величковський має намір повернутись до Радянського Союзу. Випуск новин читав Юрій Панченко»¹¹⁷.

Подібну інформацію також було передано на радіо з Ватикану, лише з тим доповненням, що В. Величковському начебто було надано сан архієпископа¹¹⁸.

Така інформація не була несподіванкою для керівництва КГБ УРСР. Там з самого початку припускали, що В. Величковський з Югославії може перебратися в Італію, Німеччину чи якусь іншу країну. Тепер, коли це сталося, слід було подбати про відстеження діяльності В. Величковського. Все це зумовило пожвавлення відомчого листування.

9 березня 1972 р. Голова КГБ УРСР генерал-полковник В. Федорчук відправив в КГБ ССРСР шифротелеграму № 55476 з повідомленням, що, виїхавши у січні 1972 р. з ССРСР, єпископ В. Величковський перебуває у Ватикані як гість кардинала Йосипа Сліпого

¹¹⁷ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 205.

¹¹⁸ Там само. — Арк. 204.

та введений в сан архієпископа. Федорчук виокремив той факт, що В. Величковський у свої офіційній заяві пресі повідомив, що у Ватикані перебуватиме недовго і планує повернутись в ССРСР. При оформленні виїзних документів В. Величковському в ОВІР УМВД по Львівській області було виготовлено постійний закордонний паспорт, що давало йому змогу перебувати за кордоном необмежений час. Генеральне консульство Югославії в Києві видало йому візу лише до 22 квітня 1972 р., а документи щодо отримання дозволу на постійне проживання в Белграді направило на рішення Міністерства закордонних справ Югославії, звідки інформації про прийняте рішення не було. Зважаючи на це, Федорчук не виключав можливості того, що В. Величковський захоче повернутися в ССРСР, а оскільки це, як зазначено в документі, «було би вкрай небажано», пропонував через Міністерство закордонних справ ССРСР та можливості ПГУ КГБ ССРСР в Югославії та Італії перешкодити В. Величковському повернутись в ССРСР¹¹⁹.

12 квітня 1972 р. Голова КГБ УРСР генерал-полковник В. Федорчук направив в ЦК КПУ та Раду Міністрів УРСР (Володимирі Щербицькому) спеціальне повідомлення № 332/1, в якому поінформував про приїзд В. Величковського до Ватикану та про те, що ним перед КГБ ССРСР поставлено питання про недопущення його повернення в ССРСР¹²⁰.

У відповідь на лист В. Федорчука 24 квітня 1972 р. 5 управління КГБ ССРСР шифротелеграмою № 70314 повідомило, що про небажаність повернення В. Величковського в ССРСР орієнтовані посольства та консульства ССРСР в Італії, Югославії, Австрії, Франції, Швейцарії, ФРН, Англії та Канаді, а також резидентури КГБ ССРСР в цих країнах. Однак на той час конкретної інформації про наміри В. Величковського повернутися так і не було отримано¹²¹.

Щоб контролювати діяльність В. Величковського, 10 березня 1972 р. заступник начальника 5 управління КГБ УРСР полковник Бейкул листом № 5/4/1792 запропонував начальнику служби «Р» КГБ УРСР інженеру-підполковнику Танкаєву до 1 червня 1972 р. взяти на контроль передачі закордонних радіостанцій і виокрем-

¹¹⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 208—209.

¹²⁰ Там само. — Арк. 253—254.

¹²¹ Там само. — Арк. 209.

лювати інформацію про перебування у Ватикані В. Величковського¹²².

В подальшому співробітники КГБ УРСР та УКГБ по Львівській області продовжували відстежувати діяльність В. Величковського та реагування на неї в середовищі вірних підпільної УГКЦ. 29 березня 1972 р. агент «Тихий» доповів начальнику 4 відділення 5 відділу УКГБ по Львівській області капітану Романову, що колишній ректор духовної семінарії УГКЦ І. Чорняк мав з ним розмову і висловив думку, що кардинал Й. Сліпий не надто задоволений з приїзду В. Величковського у Рим, оскільки для справи було б краще йому залишитися в Україні. Звідки у нього така інформація, Чорняк не сказав (можливо, спеціально перевіряв «Тихого», донесе той в КГБ чи ні?). Далі в розмові Чорняк сказав, що йому відомо, як В. Величковський домовлявся з співробітниками КГБ, що через місяць напише листа своїй домашній робітниці Шевчук, після того, як виїде з ССРСР. Сама ж домробітниця сказала, що в тому листі він мав інформувати, чи виконує завдання КГБ УРСР за кордоном. Але навіть через два місяці він нічого не написав. Ще «Тихому» вдалося дізнатися про схвальне реагування Чорняка на відкритий лист О. Солженіцина до Патріарха Московського Пімена, де автор закидав Пімену, що той повністю залишив непризволяще свою православну паству в ССРСР, а займається лише православними за кордоном, через що в ССРСР молодь виростає атеїстичною і без належного релігійного виховання¹²³.

Після отримання повідомлення Романов доручив «Тихому» відстежувати наміри греко-католиків напередодні відзначення Пасхи, а також направив копію інформації «Тихого» в 5 управління КГБ ССРСР.

Тим часом почало приносити свої плоди прослуховування співробітниками КГБ УРСР «ворожих радіоголосів». 22 квітня 1972 р. службою «Р» КГБ УРСР було перехоплено передачу радіостанції «Канада» українською мовою від 16.15 до 17.15 на хвилях 11795, 15265, 15320, 17820, 21595 Кгц. У програмі «Хроніка життя українців Канади» повідомлялося, що «владика української католицької церкви Василь Величковський, який місяць тому прибув з

¹²² ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 210.

¹²³ Там само. — Арк. 215—216.

Вінніпег величаво вітав Владика В. Величковського

Неділя, 2 липня 1972 року — це пам'ятний день не тільки для самого Владика Василя Величковського. Тисячі мисл вразі побачили живого свідка мучеництва і живучості Української Католицької Церкви, котора жива

іє о голни 12 в полудне в неділю, 2 липня 1972 року влістували Достойний Гість Кар Василь в асисті наших канадійських українських Владик: Митрополита Кар Максим Германова, Єпископа Едмонтонського Кар

ні величаво Євангелі про двох біскупів, з яких Христос вигнав диявола і загнав їх у стадо свиней. І тепер панує диявол в формі безбожного комунізму на наших Рідних Землях і мучить український нарід, але при-

Після закінчення Торжественної Архиєрейської Служби Божої, яку влістували в асисті Владик і священників, ісповідали Віра Владика Василя Величковського в неділю, 2 липня 1972 р. в Катедральному Храмі св. Володимира й Ольги у Вінніпегу, зроблено це фото на святах Катедрі. В першому ряді зліва доправа: Анвар Зборонський, Анвар Ясичук, о. проф. М. Віщар, ЧНІ, о. Крилошанин Семен Іван, Єпископ Торонтоський Кар Іларіо Березький, Митрополит Вінніпегський Кар Максим Германов, Єпископ Душанький (Україна) Кар Василь Величковський, Єпископ Едмонтонський Кар Ніл Саварин, Анвар Ішак, Анвар Зулак і о. Роман Касієвський. В другому ряді зліва доправа: о. Шамбелан Роман Добрянський, о. Шамбелан Степан Семчук, о. Ігумен Мирон Данко, ЧСВВ, о. Шамбелан Дмитро Шевчук і о. Маріан Бутрянський з Чикаго. Третій ряд зліва доправа: о. Ярослав Дайка, ЧНІ, о. Роман Закревський, о. Ярослав Рудачко, о. Іван Кристалович, о. Антін Павош, о. Володимир Божик, о. Ігумен Л. Міна, ЧНІ, о. Антін Луговий і о. Іван Шеллак. Є вітатні друзиники, ветерани, діти Марії, Пластунки, Сувійки.

Повідомлення у закордонній пресі про приїзд В. Величковського до Канади. 1972 р.

Радянського Союзу в Рим, повідомив митрополиту української католицької Церкви в Канаді Максиму Германюку, що він має намір з дозволу верховного архієпископа кардинала Йосипа Сліпого відвідати Канаду. Про перебування Василя Величковського в Канаді поінформуємо окремо. Інформацію про приїзд архієпископа Василя Величковського передало представництво Максима Германюка у Вінніпегу. Василь Величковський був в'язнем радянських тюрем та концтаборів. Його звільнили з ув'язнення в кінці січня цього року, і після цього він прибув до Риму і є гостем верховного архієпископа кардинала Йосипа Сліпого»¹²⁴.

Інформація про наміри В. Величковського відвідати Канаду дуже швидко підтвердилася агентами КГБ у Львові. 27 квітня 1972 р. начальник УКГБ до Львівській області генерал-майор М. Полудень повідомив заступника Голови КГБ УРСР генерал-майора Трояна, що, за даними агентури УКГБ, серед місцевих вірних УГКЦ активно поширюється інформація про «розумову недієздатність» єпископа В. Величковського та його співпрацю з КГБ УРСР¹²⁵. Причиною для таких чуток стали дані, які розповіла колишня домробітниця В. Величковського А. Шевчук. Саме від неї священники та вірні підпільної УГКЦ дізналися про фізичне виснаження В. Величковського після ув'язнення, а також про той факт, що перед виїздом до Югославії В. Величковський у Києві зустрічався зі співробітниками КГБ, домовившись підтримувати зв'язок через листування на ім'я Шевчук. Ця інформація була сприйнята частиною вірних з великою підозрою. Особливо поширювали інформацію про психічні розлади В. Величковського монахи-василіани, які й раніше ставилися до нього без особливої приязності.

У бесіді з агентом «Радуга» підпільна ігуменя монахинь-студіток Олена Вітер розповіла, що на початку квітня 1972 р. одна з вірних УГКЦ в Тернопільській області отримала від В. Величковського листа. У ньому він повідомив, що Папа Римський кілька разів відмовився з ним зустрітись. На думку Вітер, таке ставлення було зумовлено тим, що В. Величковського запідозрили у співпраці з КГБ. З особливою недовірою до його приїзду у Рим по-

¹²⁴ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 217.

¹²⁵ Там само. — Арк. 218—219.

ставилися монахи-василіани, на думку яких виїзд з СРСР став можливим лише після того, як В. Величковський дав згоду на співпрацю з КГБ УРСР.

За повідомленням агента «Тихого», доктор теології Іванців з Канади листом від 28 березня 1972 р. повідомив священників підпільної УГКЦ (у завуальованій словесній формі), що В. Величковський у найближчий час має намір переїхати на проживання в один з монастирів ордену редemptористів в Канаді, що означало б кінець його духовної кар'єри.

Всі матеріали з цього питання, а саме прислані зі Львова донесення агентів «Тихого», «Радуги» та «Подольського», доповідалися начальнику 5 управління КГБ УРСР полковнику Л. Каллашу та заступнику Голови КГБ УРСР генерал-майору Трояну¹²⁶. До роботи з агентурою були залучені начальник 4 відділення 5 відділу УКГБ по Львівській області капітан Романов, оперуповноважений 4 відділення 5 відділу УКГБ по Львівській області лейтенант Шаповал і заступник начальника 5 відділу УКГБ по Львівській області підполковник О. Гнап. Цікаво, що з агентом «Подольським» співробітники КГБ зустрічалися в найкращому львівському готелі «Інтурист» (нині — готель «Жорж»).

1 червня 1972 р. начальник УКГБ по Львівській області генерал-майор М. Полудень шифротелеграмою № 50578 поінформував заступника Голови КГБ УРСР генерал-майора Трояна про те, що агенту УКГБ «Радуга» вдалося отримати від близької знайомої В. Величковського Іванни Ситко цікаву інформацію¹²⁷. За словами Ситко, В. Величковський прислав у Львів комусь з вірних листа, в якому повідомив, що побував на прийомі у Папи Римського, після чого має намір виїхати до Канади у розпорядження митрополита Германюка. У листі також висловлювалися скарги на монахів-василіан, які не погоджувалися з діяльністю В. Величковського і намагалися очорнити його. За словами І. Ситко, В. Величковський спочатку надіслав лист у Белград до сестри, а вже вона переслала його у Львів. Чекістів найбільше схвилювало те, що службою «ПК» (поштового контролю) цей випадок зафіксовано не було.

¹²⁶ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 219, 220, 221—222, 223—225, 226—227.

¹²⁷ Там само. — Арк. 228.

Водночас агент «Тихий» отримав інформацію від священника Ріпещького з Польської Народної Республіки, що В. Величковський виїхав з Рима в Канаду в один з монастирів ордену редемптористів, скоріше за все для того, щоб залишитися там назавжди і не повертатися в СРСР¹²⁸. Прочитавши цю інформацію, заступник Голови КГБ СРСР Троян 2 червня 1972 р. написав резолюцію начальнику 5 управління КГБ УРСР Л. Каллашу: «Доложите 5 управленію КГБ СРСР. Использовать для компрометации и внешения раскола в среду униатов»¹²⁹. В той же день інформація була направлена в Москву на ім'я заступника начальника 5 управління КГБ СРСР генерал-майора Серьогіна.

Досить швидко чекісти дізналися, де саме перебуває В. Величковський в Канаді. 9 червня 1972 р. заступник начальника УКГБ по Львівській області Андрієнко шифротелеграмою № 50611 поінформував начальника 5 управління КГБ УРСР полковника Л. Каллаша, що, за даними агента УКГБ «Подольського», В. Величковський перебуває у монастирі редемптористів у м. Торонто (Канада). Причому за інформацією агента, В. Величковський був відправлений у монастир Йосипом Сліпим за те, що перебуваючи в СРСР, подав у Ватикан необ'єктивну інформацію про становище уніатів в УРСР і сприяв інтригам між монахами василіанами та редемптористами, чим приніс шкоду підпільній УГКЦ¹³⁰. Голова КГБ УРСР В. Федорчук дав завдання перевірити цю інформацію, після чого поінформувати всі інстанції.

До речі, у роботі співробітників КГБ з агентом «Подольським» склалася неоднозначна і досить-таки типова ситуація. У агентурній замітці про зустріч з ним оперуповноваженого 4 відділення 5 відділу УКГБ по Львівській області лейтенанта Шаповала від 5 червня 1972 р. зазначено, що «Подольський» їздив в м. Фрунзе (Киргизька ССР) до римо-католицького священника Келлера на 50-ліття його рукоположення, відвідав українських греко-католицьких священників в м. Караганді (Казахська ССР), але при цьому не надав співробітникам КГБ жодної цікавої чи важливої інформації. Начальник 4 відділу 5 управління КГБ УРСР полковник

¹²⁸ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 231–232.

¹²⁹ Там само.

¹³⁰ Там само. — Арк. 229.

Секарев 26 червня 1972 р. наклав на документі таку резолюцію: ««Подольский» фактически с нами не работает, ценной информации от него не поступает. А свои униатские дела ведет успешно, разъезжает по всей стране и пр. Надо его на чем-то поймать»¹³¹. З цього можна зробити висновок, що агенти КГБ, яких вербували зі священників, також не збиралися бути дуже відвертими, і при першій-ліпшій нагоді намагалися взагалі уникнути співпраці з КГБ.

Наступна цікава інформація про перебування В. Величковського у Римі була отримана співробітниками КГБ УРСР від агента МВД Польської Народної Республіки «Квятинського», який 18—19 червня 1972 р. перебував у м. Києві, де з ним зустрілися начальник 4 відділу 5 управління КГБ УРСР полковник Секарев та старший оперуповноважений цього відділу майор М. Серкін. Результати зустрічі відображені 30 червня 1972 р. у складеній ними довідці¹³².

В документі зазначено, що агент «Квятинський» (справжнє ім'я не вказано, зазначено лише, що він «католицький авторитет») був направлений в Київ за домовленістю між КГБ УРСР та МВД ПНР. Під час зустрічей «Квятинський» розповів, що за завданням керівництва МВД ПНР періодично виїжджав до Ватикану, і останній раз там перебував в березні 1972 р. У Ватикані «Квятинський» був знайомий з багатьма впливовими діячами, такими, як Йосип Сліпий, Микола Бучко та іншими. Під час зустрічі з Й. Сліпим він познайомився з В. Величковським, який саме тоді перебував у Римі. З кардиналом Й. Сліпим «Квятинський» був знайомий давно, вони разом навчалися у Інсбруцькому університеті в Австрії. Можливо саме тому їхні зустрічі були постійними, і Й. Сліпий, здавалося, довіряв «Квятинському».

Спостереження «Квятинського» були пізнавальні. За даними цього агента МВД ПНР, Й. Сліпий був переконаним ворогом советської системи, українським націоналістом, що проявлялося в усіх його діях. Сліпий був тісно зв'язаний з багатьма керівниками українських націоналістичних організацій за кордоном, отримував від них значну фінансову та матеріальну допомогу, що дало можливість розпоряджатися значними сумами грошей, які викорис-

¹³¹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 233.

¹³² Там само. — Арк. 234—239.

товувались з метою активізації роботи та популяризації УГКЦ і його особисто. Прикладом можна вважати будівництво та відкриття Українського католицького університету у Римі, собору св. Софії, монастиря студитів, повна реставрація церкви свв. Сергія і Вакха тощо. На думку «Квятинського», який побував в усіх цих будівлях, вони були побудовані та оформлені зі знанням справи, що безумовно справляло належний ідеологічний вплив на всіх відвідувачів, особливо — українських емігрантів.

Хоча Український католицький університет тоді ще не відіграв значної ролі, Й. Сліпий вірив, що в майбутньому йому навіть вдасться досягти всесвітньої слави. Згодом так і сталося.

У неодноразових розмовах з «Квятинським» Й. Сліпий обговорював питання про створення Києво-Галицького греко-католицького патріархату. Й. Сліпий навіть якось сказав, що він вважає це справою всього свого життя. Саме за допомогою цього патріархату він бачив за можливе вирішити подальшу долю України. В цьому його повністю підтримували представники різних українських закордонних політичних партій та громадських організацій, в першу чергу — націоналісти. Однак у 1972 р. офіційний Ватикан все ще не підтримував цю ідею Й. Сліпого, і останньому залишалося лише вірити, що в перспективі його ідея таки переможе і Ватикан в особі Папи Римського її підтримає.

Після синоду єпископів наприкінці 1971 р., коли Й. Сліпий виступив проти ССРСР і навіть проти позиції Папи, до нього були вжиті певні санкції (заборона їхати у Канаду і т.п.). Все це сильно засмутило Й. Сліпого, про що він відверто повідомив «Квятинського». Останній дізнався, що Й. Сліпий багато написав, але публікував лише матеріали релігійного характеру. Між тим, підготував мемуари про перебування в таборах та тюрмах ССРСР, які він ще не знав, чи опублікує.

Щодо становища підпільної греко-католицької церкви в УРСР, Й. Сліпий висловив «Квятинському» сильне хвилювання. Він мав певні інформації з цього питання, але не надто точні. Несподіваний виїзд з ССРСР В. Величковського справив на Й. Сліпого гнітюче враження. «Квятинський» вважав, що після цієї події «він скис». Під час розмов про В. Величковського Й. Сліпий був сильно збуджений, втрачав над собою контроль і навіть кілька разів начебто назвав В. Величковського «дурнем» (тепер вже навряд чи вдасться

дїзнатися, як все було неправді, адже агент міг і «прикрасити» свої розповіді).

Під час зустрічі з «Квятинським» В. Величковський справив на нього погане враження, оскільки і фізично, і розумово начебто показав себе «неповноцінною особистістю». Агентові здалось, що він впадав у дитинство, у розмові часто була відсутня логіка, неодноразово під час зустрічі плакав, як дитина (можливо, це стало наслідком можливих оперативних заходів КГБ, в т.ч. лікарських, які послабили сили його волі у тюрмі).

«Квятинський» висловив Секареву та Серкіну свою точку зору, що з усіх заходів проти керівників УГКЦ на Україні найбільш успішним є вислання з ССРСР. Сам факт виїзду єпископа з країни перебування без санкції Ватикану є недопустимим, а в випадку з В. Величковським він ще й болісно вдарив по престижу Й. Сліпого, оскільки у Ватикані на власні очі побачили, хто ж керував церквою в Україні, як він виглядає, як поводить ся. «Величковський для ССРСР вже не є небезпечним, він труп, і те, що зробили проти нього (дозволили виїхати за кордон) — цього цілком достатньо — вважав «Квятинський»¹³³.

А от щодо Й. Сліпого «Квятинський» дотримувався іншої думки, оскільки останній користувався великою пошаною серед українських емігрантів, був пов'язаний з громадськими організаціями та політичними партіями, проводив активну «антирадянську діяльність», пропагандистську роботу за відновлення незалежності України і діяльності УГКЦ. До його голосу дослухалися практично всі українські емігранти, його виступи поширювали провідні засоби масової інформації в світі. Це, безумовно, наносило значну шкоду іміджу ССРСР в світі.

«Квятинський» добре знав про публікацію в ССРСР та за кордоном компрометуючих матеріалів проти Й. Сліпого, але, на його думку, своєї мети вони не досягали. За твердженнями «Квятинського», у Ватикані та інших країнах викривальні статті та фотоматеріали не брали до серйозної уваги, оскільки вважали сфальсифікованими советським агітпропом. Секарев та Серкін, звісно, з такою точкою зору не погодились. А агент «Квятинський» запропонував провести ще кілька таких акцій, як з В. Величковським,

¹³³ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 234—239.

тобто вислати з СРСР кількох підпільних єпископів УГКЦ, щоб у Ватикані побачили падіння впливу Й. Сліпого на церковні справи в Україні. Такі дії були б тим більше актуальні, бо, на думку «Квятинського», папа Павло VI утримував лінію на зближення з СРСР та Російською православною церквою, разом з керівниками держсекретаріату Ватикану дотримувався поміркованої політики, припинив антирадянські виступи, що мали місце раніше, хоча і активізував релігійну пропаганду мовами різних народів СРСР (поширював поштою листівки, релігійну літературу, сприяв радіопередачам і т.п.). Через це Й. Сліпий і інші прихильники більш активної антирадянської роботи залишилися у меншості і не відображали загальну політику Ватикану.

На знак дружньої допомоги агент «Квятинський» з'їздив до Львова, де мав зустріч зі Стернюком та іншими вірними підпільної УГКЦ, про що надав окремі доповіді КГБ УРСР (на жаль, вони не збереглися).

Певні суперечності та розбіжності між Й. Сліпим та іншими єпископами справді були. Зокрема, член синоду УГКЦ у Ватикані Андрій Сапеляк вважав, що єпископи не повинні втручатися в політику, з чим не погоджувався Й. Сліпий. Про це агентам КГБ вдалося винюхати у сестри А. Сапеляка Марії¹³⁴. Але це не могло вплинути на спільну позицію більшості української діаспори і вірних, яка полягала у необхідності відновлення незалежності України та встановлення свободи віросповідання.

23 червня 1972 р. агент УКГБ по Львівській області «Сидоров» повідомив, що мав розмову зі священником Артемієм Цегельським. Останній розповів йому про те, що днями у Ватикані відбувся собор українських владик УГКЦ, який, з одного боку, констатував важке становище вірних в Україні, а з іншого — позитивну тенденцію до об'єднання серед владик-українців у вільному світі. В цьому соборі брав участь і В. Величковський, який перед тим мав зустрічі з Й. Сліпим і був на неофіційному прийомі у Папи Римського Павла VI¹³⁵.

Наступна інформація, зібрана співробітниками КГБ УРСР, стосується вже перебування В. Величковського в Канаді. 4 серпня

¹³⁴ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 241.

¹³⁵ Там само. — Арк. 243—245.

1972 р. начальник управління КГБ по Тернопільській області полковник Гнатюк листом № 5/3-4881 повідомив начальника 5 управління КГБ УРСР полковника Л. Каллаша про те, що з Канади повернувся агент УКГБ «Борис». Під час перебування 2 липня 1972 р. у м. Вінніпег у греко-католицькому храмі «Борис» мав змогу побачити велелюдну урочисту зустріч українцями-емігрантами єпископа В. Величковського. Іконостас собору був прикрашений синьо-жовтими прапорами та тризубами, біля нього стояла почесна варта з учасників молодіжних організацій — хлопців і дівчат, одягнених в однакову форму. Після Служби Божої духовенство представило зібранню В. Величковського, розповівши його коротку біографію. Далі виступив сам В. Величковський, повідомивши про свої два ув'язнення в радянських таборах, знущання та тортури над ним в тюрмах та колоніях. Свій виступ він промовляв з сльозами на очах, повідомивши, що тюрми підірвали його здоров'я. За словами «Бориса», в кінці виступу В. Величковський сказав: «Недалеко вже той час, коли народи світу будуть звільнені від комунізму», а потім закликав весь народ Канади надати допомогу в боротьбі проти влади сатани, яка завоювала український народ¹³⁶. Звісно, такі висловлювання були розцінені співробітниками КГБ УРСР як «антирадянські» та «наклепницькі», а начальник 4 відділу 5 управління КГБ УРСР Сєкарев розпорядився дістати діаспорну пресу з цими виступами В. Величковського¹³⁷.

Справді, через певний час чекістам вдалося розшукати публікації в канадській пресі про події 2 липня 1972 р., які згодом були підшиті у справі в окремому пакеті¹³⁸. Зокрема, у статті «Вінніпег величаво вітав Владика В. Величковського» зазначалося: «Неділя, 2 липня 1972 року — це пропам'ятний день не тільки для самого Владика Василя Величковського. Тисячні маси вперше побачили живого свідка мучеництва і живучості Української Католицької Церкви».

Подібна інформація надходила з радіопередач, які постійно перехоплювала служба «З» КГБ УРСР. Зокрема, 19 серпня 1972 р. на радіо «Канада» українською мовою на хвилях 11795, 15320, 17820 та 21595 Кгц від 16.45 до 17.15 в програмі «Хроніка жит-

¹³⁶ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 246—247.

¹³⁷ Там само.

¹³⁸ Там само. — Арк. 248, пакет.

тя українців» було передано повідомлення про те, що «єпископ Української Католицької Церкви владика Василь Величковський, який недавно прибув в гості до митрополита Максима Германюка у Вінніпег, виїхав у м. Міннеаполіс (США), щоб взяти участь у висвяченні побудованої нової церкви святого Костянтина в Міннеаполісі, яке відбудеться завтра, 20 серпня. Після Служби Божої та церемоніалу посвячення Божого Храму вірні Української Католицької Церкви Міннеаполіса і з сусіднього міста Сент-Пол влаштують велику трапезу-бенкет на честь владика В. Величковського — сповідника Віри Христової, страждальця, духовні сили якого не зламали довгорічні скитання в радянських тюрмах і засланні. Владика В. Величковський затримається на певний час в Міннеаполісі і в місті Сент-Пол, де він відвідає українські поселення в цьому районі США. Між тим в Торонто повідомляють, що владика Величковський дав свою згоду взяти участь в 6 конгресі українців-католиків торонтської єпархії, який відбудеться в одному з торонтських готелів від 3 до 5 листопада цього року»¹³⁹.

Саме після того, як інформація про виступи В. Величковського підтвердилась, органи КГБ вирішили завести на нього окрему справу. 3 листопада 1972 р. старший оперуповноважений 5 відділу КГБ УРСР майор Серкін підготував постанову про заведення оперативної підбірки на В. Величковського як такого, що «брав участь в антисоветських акціях та ідеологічних диверсіях проти СРСР»¹⁴⁰. Документ затвердив начальник 4 відділу 5 управління КГБ УРСР полковник Секарев.

8 грудня 1972 р. старший оперуповноважений 4 відділу 5 управління КГБ УРСР майор Серкін підготував довідку, що 21 жовтня 1972 р. газета «Гомін України» вмістила повідомлення про В. Величковського, який у зв'язку з похилим віком та станом здоров'я мав намір відійти на відпочинок та оселитися в Канаді — Йорктоні або Вінніпегу¹⁴¹.

Цілком очевидно, що таке рішення В. Величковського означало припинення його публічної діяльності, а саме в цьому і був найбільше зацікавлений КГБ УРСР. Після цього інтерес чекістів

¹³⁹ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 249.

¹⁴⁰ Там само. — Арк. 1—2.

¹⁴¹ Там само. — Арк. 255.

до нього впав. Далі лише одного разу, 28 березня 1973 р. начальник 4 відділу 5 управління КГБ ССРСР полковник Секарев підготував узагальнену довідку про В. Величковського для доповіді заступнику Голови КГБ УРСР С. Крикуну¹⁴².

Оперативна підбірка «Єзуїт» остаточно втратила актуальність для чекістів після смерті В. Величковського 30 червня 1973 р. 11 липня 1973 р. начальник 4 відділу 5 управління КГБ ССРСР полковник Секарев затвердив постанову про здачу оперативної підбірки № 521 під кличкою «Єзуїт» на В. Величковського в архів 10 відділу КГБ УРСР¹⁴³. Оскільки сконцентровані у справі матеріали мали оперативну цінність та відображали результати проведених КГБ УРСР заходів щодо керівництва підпільної УГКЦ, Секарев постановив залишити справу на постійне зберігання у архіві КГБ, долучивши її до багатотомної агентурної справи «Рифи» на керівництво УГКЦ.

Оперативна підбірка матеріалів КГБ УРСР «Єзуїт» на керівника підпільної УГКЦ В. Величковського є цінним джерелом для вивчення життя і діяльності одного з керівників УГКЦ. Вміщені в ній матеріали дозволяють реконструювати, які саме методи використовували радянські каральні органи проти вірних в Україні, придушуючи тим самим право на вільне віросповідання. Матеріали справи засвідчують, що чекісти після 1946 р. обставили своєю агентурою всіх основних діячів підпільної УГКЦ та були добре обізнані з поточною ситуацією. Показово, що чекісти в Україні постійно координували свою діяльність і звітували про свою роботу в КГБ ССРСР у Москві. Це є свідченням того, наскільки великої уваги органи КГБ ССРСР та КГБ УРСР надавали контролю за діяльністю віруючих, вважаючи їх «антирадянщиками», «ненадійним елементом».

З документів про В. Величковського вимальовується портрет глибоко релігійної людини, яка стійко трималася віри, не розуміла радянських цінностей і вважала за необхідне відновити діяльність УГКЦ, припинену в ССРСР у 1946 р. Великою заслугою В. Величковського є те, що він не припиняв своєї діяльності у

¹⁴² ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9113. — Т. 33. — Арк. 256—261.

¹⁴³ Там само. — Арк. 289—290.

найважчих умовах: відправляв служби, перебуваючи в ув'язненні в таборах Воркути, а після звільнення — активно організовував діяльність підпільної УГКЦ в Західній Україні. Після 4 лютого 1963 р. В. Величковський керував підпільною УГКЦ, намагаючись зробити практично неможливе: відновити діяльність церкви і добитися її визнання радянською владою. Саме тому він був таким незручним для комуністичної влади, і його двічі заарештовували та засуджували радянські каральні органи. Саме тому він і відсидів 13 років у радянських тюрмах, таборах, колоніях. Матеріали справи «Єзуїт» дають уявлення про те, як саме діяла підпільна УГКЦ і чому каральним органам СРСР було вкрай важко припинити її діяльність.

КГБ УРСР робив все можливе, щоб зламати силу волі В. Величковського і залучити його до співпраці, сподіваючись з його допомогою паралізувати діяльність підпільної УГКЦ. Чекісти застосовували залякування та обшуки, зрештою — арешт, суд і тюрму. У справі «Єзуїт» докладно описано те, як співробітники КГБ намагалися контролювати діяльність В. Величковського та інших керівників підпільної УГКЦ. Однак успіху чекістам досягти не вдалося. Хоча В. Величковський висловив готовність дати обіцянки КГБ та уряду УРСР та СРСР про співпрацю, однак, як показали подальші події, як тільки опинився за кордоном, на волі, виконувати ці обіцянки не збирався, залишившись вірним своєму народові та Церкві. Таким чином, всі його заяви про готовність співпрацювати були дані під тиском оперативників КГБ, і виконувати їх він не мав наміру.

Судячи з документів, наприкінці життя на поведінку В. Величковського вплинули досить поважний вік, втома, хвороби. Скоріше за все, його силу волі підірвали сумновідомі методи лікування в'язнів в тюрмах СРСР. Отож, саме переслідування з боку каральних органів СРСР стали причиною його передчасної смерті.

Так чи інакше, а діяльність і гідна постава В. Величковського мала вплив не лише на вірних УГКЦ, а й на всіх українців, яким не була байдужою доля України, на всіх, хто прагнув відновити незалежність нашої держави. Переслідування чекістами В. Величковського набуло великого розголосу в українській діаспорі, яка робила все можливе, щоб підтримати його. В. Величковський посів гідне місце серед керівників Української греко-католицької Церк-

ви, нарівні з своїми попередниками А. Шептицьким і Й. Сліпим та наступниками В. Стернюком, М. Любачівським та Л. Гузарем. У 2001 р. В. Величковський беатифікований церквою як священно-мученик.

Сподіваємося, що це дослідження сприятиме дослідникам у подальшому вивченні життя та діяльності одного з керівників УГКЦ Василя Величковського. Адже у його біографії є ще чимало питань, які потребують додаткового дослідження.